TussenRuimte

TIJDSCHRIFT VOOR
INTERCULTURELE THEOLOGIE

ZENDING EN OECUMENE NA BUSAN

2014 | 2

INHOUD

TR

3 Redactioneel

15 Column

20 Opgetekend

32 Column

39 Was getekend

52 Beeldmeditatie

54 Impressies

56 Boeken

60 Film

61 Muziek

62 Opgetekend

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Gert Noort
Zending na Busan
De keuze tussen verdieping en verbreding

9 ONDERZOEK | Aikaterini Pekridou
Van *samen blijven* naar *samen bewégen*

16 DEBAT | Henk van Doorn
Observaties van een katholiek waarnemer

22 PORTRET | Aart Mak
Het raadsel Ban Ki-moon

26 ANTITHESE | Louise en Melvin Ho
De balans blijven bewaren

33 MENSEN IN BEELD | BonSeung Koo
De weg naar een Koreaanse kerk
Contextualisatie van het christelijk geloof in Zuid-Korea

40 INTERVIEW | Wilbert van Saane
Jooseop Keum: 'Nieuwe visie vinden voor de oecumene als bewéging'

46 PERSPECTIEF | Thomas Schirrmacher
Een nieuwe horizon
Toenadering tussen twee kerkfamilies

TussenRuimte
tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 7 | nummer 2 | juni 2014
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een oecumenisch kwartaaltijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet in woord en beeld verslag van gelovige en missionaire initiatieven, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met de Verenigde Protestantse Kerk in België en uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2014 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagillustratie: 'L'arbre de vie'; dansers tegen een achtergrond van de levensboom tijdens de Tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Busan, november 2013

Redactie
Tom Boesten, Piet Both, Laura Dijkhuizen, Eleonora Hof, Aart Mak, Wilbert van Saane (hoofdredacteur), Arjan Schoemaker, Karsten van Staveren, Chris Vonck

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Redactieadres
Redactie TussenRuimte
Nederlandse Zendingsraad
Hoofdstraat 51
3971 KB Driebergen
T (0343) 745 245
E redactie@tussenruimte.com
W www.tussenruimte.com

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Illustraties
Peter Williams/WCC (omslag, 6, 11, 12, 14), Joanna Lindén-Montes/WCC (3, 7, 10, 27), Victor Kaonga/Ndagha (5, 18), Russisch Patriarchaat (21), igoodnews.net (38), photos.oikoumene.org (41, 42, 45), Peter Kenny/Ecumenical News (47), Fr. James F. Puglisi (50)

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
T 088 – 700 2700 (09.00-12.00)
E abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs met ingang van 1 januari 2014
Een jaarabonnement in Nederland kost € 41,00;
in België € 44,00; elders in Europa € 48,00.
Een studentenabonnement kost € 27,50.
Losse nummers kosten € 10,50 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 15,00.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal zes weken voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Het gebed van Busan

'God van het leven, leid ons naar recht en vrede', was het gebed en het thema van de Tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken, gehouden in de Koreaanse stad Busan in het najaar van 2013. Achter ieder woord in dit gebed schuilt een wereld van gedachten. In dit nummer van *TussenRuimte* richten we ons op de stappen die in Busan genomen zijn met betrekking tot zending en kerkelijke eenheid.
Over zending en eenheid is veel goeds gezegd in Busan. Er zijn verklaringen aangenomen en voornemens uitgesproken. En wat met een gebed begon, eindigde ook met een gebed. De laatste zinnen uit de Boodschap van de Assemblee luiden: *'May the churches be communities of healing and compassion, and may we seed the Good News so that justice will grow and God's deep peace rest on the world ... God of life, lead us to justice and peace!'*

De Koreaanse kerken ontvingen christenen uit de wereld gastvrij. Zij vertelden hun verhalen en deelden de uitdagingen waar zij voor staan. Hun kwetsbaarheid werd zichtbaar, zowel binnen als buiten de plaats waar de Assemblee werd gehouden. Ook daarvan vindt u in dit nummer iets terug.

Nu, na de Assemblee, is het receptieproces begonnen. Wat besproken is op het internationale niveau van de Wereldraad moet op een of andere manier teruggekoppeld worden naar de kerkelijke en missionaire praktijk. Oecumenische verklaringen hebben wel wat weg van astronautenvoedsel. Alles wat je nodig hebt zit er in, maar echt aantrekkelijk is het niet. Oecumenische verklaringen proberen de praktijk te interpreteren en te sturen. Maar of ze ooit effect hebben in de praktijk? Er zijn handleidingen voor gesprek beschikbaar, ook in het Nederlands onder de titel 'Samen voor het leven'.
Ook in dit nummer doen we een poging om door te geven waar het in de oecumenische zendingstheologie vandaag om gaat. Dat doen we in de overtuiging dat Busan veel geboden heeft wat van blijvende waarde is en dat we het gebed van Busan moeten blijven bidden: 'God van het leven, leid ons naar recht en vrede.'

— Wilbert van Saane, hoofdredacteur

Zending na Busan

De keuze tussen verdieping en verbreding

Naar wiens stem luisteren we? Dat is de vraag die *Together Towards Life*, de nieuwe zendingsverklaring van de Wereldraad van Kerken, op radicale wijze centraal stelt. De keuze voor het luisteren naar stemmen vanuit de marge roept reactie op.

Tijdens de recente Assemblee van de Wereldraad van Kerken te Busan klonken talloze stemmen. De ontvangende Koreaanse kerken onthaalden de deelnemers met indrukwekkende hartelijkheid en toonden zelfbewust hun vitaliteit en grootse kerkgebouwen. Maar op het plein voor de congreshal klonken de protesten van behoudende Koreaanse christenen, die aanhoudend '*World Council kills our churches*' scandeerden. Oog om oog was kennelijk hun uitgangspunt, want ze wensten de Wereldraad onomwonden dood. Door een bommelding, met preventieve ontruimingen als gevolg, onderstreepten de demonstranten dit ook nog. Hoewel ze de daad niet bij het woord voegden, was de impact aanzienlijk. Zeker bij congresgangers afkomstig uit regio's waar bomaanslagen een realiteit zijn.

Juist opmerkelijke toenadering

De Duitser Thomas Schirrmacher, theologisch boegbeeld van de World Evangelical Alliance (WEA), vertolkte een andere stem. Hij sprak de voltallige Assemblee toe over wezenlijke toenadering van de evangelische en oecumenische beweging en nam afstand van de protesten. De evangelische voorman betoogde dat de stem van het protest niet representatief was voor zijn achterban en wees met nadruk op de samenwerking van de evangelische en de oecumenische beweging in de totstandkoming van het belangwekkende document *Christian Witness in a Multireligious World* (2011).

Juist een vergaande eenstemmigheid over hoe christenen getuigenis mogen afleggen

Schirrmacher constateerde juist een vergaande eenstemmigheid over de wijze waarop christenen te midden van de religies van hun geloof getuigenis mogen afleggen. Dat is een opmerkelijk ander geluid.

Kwetsbare minderheidsgroepen

Dat de minister-president van Zuid-Korea de Assemblee toesprak, leidde tot uiteenlopende reacties. Terwijl sommigen het vanzelfsprekend achtten dat hij de vertegenwoordigers van de wereldkerk in zijn land welkom heette, beschouwden anderen de hem toegemeten spreektijd als een onge-

De impact van de protesten van behoudende Koreaanse christenen tegen de Wereldraad van Kerken was aanzienlijk.

makkelijk verbinding van kerk en staat. De Assemblee had machtigen niet met applaus moeten begroeten, maar had juist de stem van kwetsbare minderheidsgroepen moeten laten horen.

En daar zit wel wat in. Minderheidsgroepen hadden namelijk het gevoel dat er onvoldoende ruimte was voor hun stem. Zo uitten *dalits* (kastelozen) hun ergernis over ontbrekende ondersteuning van hun kerkleiders. Deze hooggeplaatsten lieten kerkpolitieke belangen tijdens de Assemblee prevaleren boven de inzet voor sociale gerechtigheid, stelden zij. En vertegenwoordigers van inheemse volken reageerden verontrust op berichten dat de Wereldraad na Busan geen structurele plaats meer zou inruimen voor hun strijd. Ze beschouwden dat als een bevestiging van hun marginalisatie en organiseerden daarom voorafgaand aan de Assemblee een eigen bijeenkomst om strategie te bepalen. Medewerkers van de Wereldraad kregen daar geen spreekrecht. Homo's waren evenmin blij, want zij constateerden dat seksuele identiteit op de hoofdpodia niet aan de orde mocht komen. De wens van de Wereldraad om tot verbreding van de oecumene te komen – lees: een intensivering van de contacten met evangelische en pentecostale kerken – leidde tot het vermijden van controversiële en potentieel schismatische ethische onderwerpen. Stemmen van minderheden, stelden sommigen daarom, werden gemarginaliseerd.

Stemmen van minderheden klonken er te weinig, zij werden gemarginaliseerd

Stemmen vanuit de marge

Het voorafgaande roept vragen op. De zendingsverklaring van de Wereldraad kiest immers nadrukkelijk voor het luisteren naar stemmen uit de marge. Dat blijkt in

Busan echter niet zonder meer het geval te zijn geweest. Ook in kerk en zending horen we de stem vanuit de marge lang niet altijd. Het is in dit verband belangrijk om ons te realiseren dat de vanuit Busan gepresenteerde zendingsverklaring *Together Towards Life*, met de grote nadruk op het luisteren naar stemmen vanuit de marge, niet in de laatste plaats gericht is op de kerken zelf. Gemarginaliseerden ervaren immers dat niet alleen de samenleving, maar ook de kerk hen steeds opnieuw tot de marge veroordeelt. *Together Towards Life* onderstreept daarom dat de kerk slechts missionair kan zijn als deze ook bij zichzelf te rade gaat en onrechtvaardige sociale structuren onder het beslag van het evangelie brengt. Wil de kerk lokaal missionair present zijn, dan zal de kwaliteit en diversiteit van het gemeenschappelijk leven aan de orde moeten komen.

Oecumenisch netwerk

Het gedeelte van *Together Towards Life* dat spreekt over de stemmen vanuit de marge kwam niet toevallig tot stand. Het is de rechtstreekse en woordelijke bijdrage van een oecumenisch netwerk van gemarginaliseerde groepen. Dit netwerk – bestaande uit vertegenwoordigers van *dalits*, inheemse volken, gehandicapten, seksuele minderheden en migranten – verhief in de afgelopen jaren krachtig de stem en zette zich in voor de vorming van rechtvaardige en inclusieve gemeenschappen.
Het netwerk heeft in de laatste jaren steeds betoogd dat elke stem een belang vertegenwoordigt. Ook als het gaat over theologische uitspraken. Zo stelden zij dat het streven naar kerkelijke eenheid, een centrale oecumenische notie, ten koste dreigt te gaan van contextuele diversiteit en inclusiviteit. Een sterke nadruk op eenheid kan er immers toe leiden dat voor minderheden weinig ruimte overblijft en hun stem tot zwijgen wordt gebracht.
Het wekt dan ook geen verbazing dat het netwerk kritische kanttekeningen plaatste bij het ecclesiologische Wereldraaddocument *The Nature and Mission of the Church* uit 2005, een 'voorloper' van de in Busan gepresenteerde verklaring *The Church: To-*

Als de zending inzet op leven in volheid, moet het in de marge beginnen

wards a Common Vision (2013). Zij stelden dat de gepresenteerde visie op het wezen en de zending van de kerk geen ruimte bood voor diversiteit en contextuele theologie. Alles was 'van boven af' voorgegeven. Het netwerk pleitte ervoor vast te houden aan een zending die in haar wezen zowel universeel als ook contextueel is. Slechts de erkenning daarvan kan in hun optiek leiden tot voldoende ruimte voor stemmen uit de marge. Evenwicht van beide is nodig. Want hoe sterker de nadruk op het sacrale en universele karakter van de kerk, hoe minder ruimte overblijft voor diversiteit.
De nieuwe zendingsverklaring van de Wereldraad erkent deze belangrijke bijdrage van gemarginaliseerden en kiest daarom voor het luisteren naar stemmen uit de marge. Daar moet de zending het oor te luisteren leggen, om te horen wat de Geest te zeggen heeft. In de marges, in het bedreigde bestaan, wordt namelijk duidelijk wat het leven van mensen te gronde richt en wat het versterkt. Als de zending inzet op leven in volheid (Johannes 10:10), dan zal het in die marge moeten beginnen (*mission from the margins*), in navolging van Jezus die de stem van de geringen en zwakken hoorde.

Oecumenische verbreding

Naast '*mission from the margins*' is ook die andere kwestie aan de orde, de roeping van '*mission in unity*'. De in Busan gepresenteerde zendingsverklaring wil namelijk oecumenischen, evangelischen, pinkstermensen, aanhangers van wijsheidstradities, mensen van goede wil en mensen in de marge verbinden in hun zoektocht naar wat het leven versterkt. Los van de vraag of de zendingsverklaring in deze opzet slaagt, wordt dit in twee dingen duidelijk.
Ten eerste kiest deze zendingsverklaring voor een pneumatologische benadering van de zending. Oftewel: de nadruk ligt op het werk van de Geest die het werk van de zending draagt, tot zending motiveert en de weg naar het Leven wijst. Deze pneumatologische insteek is niet een toevallige theolo-

De stem van kastelozen uit India wordt nog te weinig gehoord. Portrettekenaar bij 'Solidarity with Dalits for justice and dignity'

gische perspectiefwisseling, complementair aan het accent op Christus' heilswerk in de voorafgaande zendingsverklaring van 1982 (*Mission and Evangelism, an Ecumenical Affirmation*). Het accent op de Geest komt voort uit de ingezette dialoog met de wereldwijde Pinksterbeweging. De zendingsafdeling van de Wereldraad realiseert zich namelijk dat zij slechts een bescheiden deel van de missionaire beweging vertegenwoordigt en wil daarom graag tot verbreding komen.
De zendingsverklaring streeft *mission in unity* ook na door het creëren van openingen naar wijsheidstradities en bondgenootschappen met mensen van goede wil. Ze doet dit door het aanreiken van nieuwe criteria om het werk van de Geest te kunnen onderscheiden, namelijk '*life affirming* en *life denying*'. Waar menselijke inspanningen gericht zijn op het versterken van het leven, werkt de Geest van God. De zendingsverklaring maakt duidelijk dat daar – dus ook buiten de muren van de kerk – bondgenoten in Gods zending kunnen worden gevonden.

Een dilemma

Het luisteren naar stemmen uit de marge is een radicale keuze voor verdieping en kwaliteit van de zending. Maar dit staat enigszins op gespannen voet met de eveneens zichtbare keuze voor verbreding van de oecumene, zoals beoogd met de pneumatologische insteek. Het is een cruciale vraag hoe '*mission from the margins*' en '*mission in unity*' zich tot elkaar verhouden.
De eerste vergt bereidheid onrechtvaardige sociale structuren en uitsluitingsmechanismen onder ogen te zien en zo tot verdieping te komen. De tweede zoekt echter verbreding en eenheid, veelal leidend tot het mijden van controversiële issues. Het was een bewuste keuze van de Wereldraaad om in Busan een aantal hete hangijzers te vermijden om tot een groter draagvlak en tot verbreding van de oecumenische familie te kunnen komen. Deze keuze maakt een dilemma duidelijk. De stem waaraan we gehoor geven, impliceert immers het negeren van een ander geluid. Het kiezen tussen verbreden en verdiepen leidt daarom tot een hoge rekening.
De aangereikte criteria '*life affirming*' en '*life denying*' kunnen ons hier verder helpen. Als kwaliteitstoets van de zending kunnen zij de benodigde dwarsverbinding tussen verdieping en verbreding vormen. Wie '*mission in unity*' wil bevorderen, zal de vraag moeten stellen of dit het leven in de marge versterkt. En omgekeerd: wie '*mission from the margins*' laat prevaleren, zal de vraag naar het effect daarvan op de eenheid van kerk en zending niet mogen ontwijken.

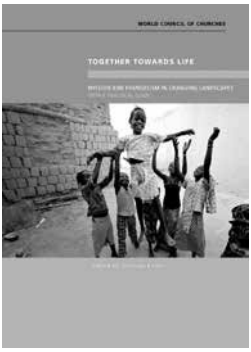

De vanuit Busan gepresenteerde zendingsverklaring 'Together Towards Life'

— Gert Noort is directeur van de Nederlandse Zendingsraad en was rondom de Assemblee van Busan nauw betrokken bij de programma's van de Commission for World Mission and Evangelism en Just and Inclusive Communities.

Van samen blíjven *naar* samen bewégen

De dialoog over eenheid in Busan en verder

In 1948 lieten de kerken die samenkwamen voor de Eerste Assemblee van de Wereldraad van Kerken zien dat zij van plan waren om *bij elkaar te blijven.* Vijfenzestig jaar later verklaren de Wereldraadlidkerken dat zij van plan zijn om *samen te bewegen*. Van een statisch naar een dynamisch begrip van de kerk en haar rol in de wereld, een stap op weg naar een gedeelde ecclesiologie.

Het begrip pelgrimage en het beeld van de kerk als Gods pelgrims werden vaak gebruikt tijdens de Tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Busan. De kerk is de gemeenschap die zich de wereld in beweegt, actie onderneemt, een standpunt inneemt over sociale kwesties, en zich actief inzet voor vrede en recht overeenkomstig haar eschatologische hoop op een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.[1] De Assemblee benadrukte herhaaldelijk dat die beweging van de christelijke gemeenschap mogelijk is in de kracht van de Heilige Geest.

Afhankelijkheid, gebed, berouw

Het thema van de Assemblee impliceert beweging en belijdt afhankelijkheid van God. Het is een gebed tot God: 'God van het leven, leid ons naar recht en vrede.' De lidkerken hebben zich blijkbaar gerealiseerd dat de weg van transformatie die leidt naar een rechtvaardige en vreedzame wereld geen eenzame weg is, maar een weg die bewandeld moet worden samen met medepelgrims uit het brede spectrum van de wereldkerk. Daarom werden ook partners uit de bredere oecumene als deelnemers aan de Assemblee toegevoegd, zoals het Global Christian Forum en de Lausannebeweging. In de vorige eeuw is veel theologische reflectie gewijd aan de kerk, haar structuur, haar ambten, en haar missie in de wereld. De kerk is gekenschetst als een gemeenschap (*koinonia*) van mensen met God en met heel de schepping. Paulus' beeld van het lichaam is vaak gebruikt om de relatie te illustreren van de leden van de wereldwijde kerk met Christus als haar Hoofd, en hun relaties onderling. De theologie benadrukte het relationele karakter van alle aspecten van de kerk, door van een christomonistische naar een trinitarische benadering te gaan. De kerk weerspiegelt dat trinitarische perspectief in de liefdevolle relatie die kerkleden hebben met God, elkaar en de natuur. Er is zonder twijfel tastbare vooruitgang geboekt in de vragen van doop, eucharistie en ambten. In sommige gevallen hebben

Verbeelding van 'Mission in Unity' tijdens de Wereldraadassemblee in Busan, november 2013

overeenkomsten en convenanten eucharistische gastvrijheid en de erkenning van de ambten mogelijk gemaakt.
Sinds Vancouver (Vijfde Assemblee, 1983) hebben de kerken beseft dat eenheid meer vraagt dan alleen het oplossen van leerstellige geschillen. Voortdurend gebed, blijvend berouw en constante vernieuwing in Christus zijn nodig om de verschillen te overbruggen in ras, geslacht, fysieke of mentale gesteldheid, klasse, leeftijd, kleur, zodat christenen een geloofwaardig getuigenis aan de wereld kunnen afleggen.

The Church: Towards a Common Vision

In de afgelopen jaren is duidelijk geworden dat de erkenning van de ene kerk van God – 'de ene, heilige, katholieke, apostolische kerk', in de woorden van Nicea en Constantinopel (381) – voor kerken en denominaties ook morele en ethische dimensies heeft, waar samenlevingen nog niet eerder mee geconfronteerd werden. Deze vragen hebben te maken met diepgewortelde christelijke overtuigingen over de menselijke natuur en de zonde. Maar ze zijn ook verbonden met persoonlijke ervaringen en geloofsovertuigingen, die gebaseerd zijn op andere autoriteitsbronnen, al naar gelang de cultuur en kerkelijke context. Het gaat om de Schrift en de interpretatie ervan[2], om kerkelijk onderwijs aan de hand van traditie en lokale tradities, om geestelijke begeleiding, om individueel onderscheidingsvermogen op basis van de rede en van culturele veronderstellingen. Waarom nemen christenen vaak verschillende of zelfs tegengestelde posities in over morele kwesties en zaken van algemeen belang? Een beter begrip daarvan kan verdere verdeeldheid en conflict voorkomen.[3]
Deze ontwikkelingen zijn vervat in het recente ecclesiologische document van de Commission on Faith and Order: *The Church: Towards a Common Vision*.[4] Dit document, afgekort TCTCV, beschrijft het elkaar naderen van kerken in de pijnpunten rondom de zichtbare eenheid van de kerk. Deze punten zijn: zending en eenheid, de kerk als geloofsgemeenschap, de sacramenten en de ambten, de kerk als een rondzwervend volk dat teken en drager van Gods liefde in de wereld is. Het verkondigen van het goede nieuws van het heil in Christus is nog steeds een uitdaging voor de kerken vandaag. Zolang het schandaal van de christelijke verdeeldheid blijft, is hun getuigenis onecht.
Dit document herinnert ons eraan dat de vroege kerk al doordrongen was van het belang van eenheid voor de missie van de

kerk (Handelingen 15, Galaten 1-2). De missie naar de heidenen bracht toen spanningen met zich mee en dreigde verdeeldheid te scheppen. De oecumenische dialoog vindt vandaag plaats in een soortgelijke situatie. Daarom nodigt de tekst christenen uit om verder te streven naar de eenheid waarvoor Jezus bad aan de avond van het offer van zijn leven voor het heil van de wereld (TCTCV § 8).

Diverse stemmen over eenheid

Verschillende bijdragen in Busan laten de contextuele relevantie van eenheid zien. Ook blijkt uit deze stemmen hoe kerken en denominaties naar eenheid kijken. Ze bevinden zich in verschillende stadia op de weg naar de volle, zichtbare eenheid in geloof, leven en getuigenis.
Tijdens de plenaire sessie over eenheid in Busan[5] verhaalde Dame Mary Tanner, vertegenwoordiger van de Church of England en sinds de Assemblee in Porto Alegre ook de voorzitter van de Wereldraad van Kerken in Europa, de geschiedenis van de Assemblees van de Wereldraad. Zij herinnerde de kerken eraan dat Jezus wilde en bad dat zij die door het apostolisch onderwijs in hem geloofden

Dame Mary Tanner, met Metropoliet Nifon (links) en Mark MacDonald (rechts)

één waren. Zoals Christus verenigd is met de Vader, zo moeten ook zijn volgelingen verenigd zijn met God. Ze moeten één zijn, opdat de wereld gelooft dat de Vader Christus heeft gezonden en hen heeft liefgehad zoals hij Christus heeft liefgehad (Johannes 17:20-23).
Metropoliet Nifon van Târgoviste, van de Roemeens-Orthodoxe Kerk, benadrukte dat we door het zoeken van de waarheid in geloof en in liefde Christus uitnodigen in ons midden. Als christenen samenkomen in een oecumenische dialoog, getuigen zij van hun geloof in vriendschap en liefdadigheid, de kenmerken van apostelschap en discipelschap. Het samenkomen met het oog op een beter begrip van het geloof door vast te houden aan de waarheid in liefde, dialoog en eenheid is een uitdrukking van het conciliaire karakter van de kerk.

Tussen hoop en wanhoop

De verklaring over eenheid (het *Unity*-document)[6] kenschetst de wereld als geklemd tussen hoop en wanhoop. Ecologische rampen, medische, sociale, politieke en economische tragedies, en massamigratie dwingen christenen tot een nieuwe doordenking van de relatie met hun leefwereld, met elkaar en met hun Schepper. Er worden echter ook binnen de kerk vragen gesteld bij het eenheidsstreven. Er zijn stemmen die de oecumenische beweging als ketterij bestempelen. Die stemmen komen voort uit onwetendheid of fundamentalisme.
God is echter de Vader van allen en Christus heeft allen liefgehad, los van hun religieuze overtuiging. Alle mensen zijn broeders en zusters. De doop is de sacramentele bevesti-

ging van hun verwantschap. Christenen zijn daarom geroepen tot samenwerking met allen die actief naar eenheid streven.
Waar het mysterie van de incarnatie – de goddelijke en menselijke natuur van Christus – dóórdringt, daar brengt de kerk de wereld in beweging. De kerk is heilig en heeft een heiligende kracht, omdat het Hoofd van de kerk heilig is, ondanks het feit dat haar leden zondaars zijn.
Ondanks de overeenstemming over de relatie van de kerk tot de wereld blijft de ecclesiologie de grootste uitdaging. 'Wat is de ware kerk, geboren in Jeruzalem en over de wereld verspreid?' is de telkens terugkerende vraag. Vandaag zijn er kerken die veel overeenkomstig hebben, maar ook kerken die nauwelijks op elkaar lijken. Christenen moeten die spanning tussen eenheid en verdeeldheid aanvaarden en voortgaan met hun dialoog om 'de ene kerk te herstellen tot haar ongebroken continuïteit en sacramentele volheid, zonder een nieuwe kerk te scheppen'. Kerken zijn geroepen om de kritieke momenten waarop verdeeldheid ontstond, opnieuw te overwegen. Ook al kunnen zij de essentie van de kerk niet veranderen, daarbij gaat het wel om adaptatie en inculturatie. Veel christenen kunnen dezelfde beker nog niet delen. Het zal een gemeenschappelijke geloofsbelijdenis vereisen, geïnspireerd door de studie van de kerkvaders en de liturgische bronnen van de vroege kerk en navolging van de heiligen.

Ontrouw en egocentrisme

Neville Callam, predikant van de Baptist World Alliance en voorganger in Jamaica, wees erop dat christenen vaak ontrouw zijn aan de roeping tot eenheid. Ondanks het groeiende begrip tussen kerken heerst het schandaal van de verdeeldheid. De kerkelijke eenheid vindt haar inspiratie in de volmaakte eenheid in God, maar christenen weten geen uitdrukking te geven aan het gedeelde geloof dat zij al ervaren. Ook zijn zij niet in staat geweest een theologische antropologie te formuleren, die kerken en samenlevingen vrijmaakt van de 'destructieve draak van het racisme'. Geloofwaardig getuigenis van de eenheid en verdediging van het recht vereisen opmerkzaamheid waar het gaat om armoede, uitbuiting, buitensluiting en ziekte. Menselijke zelfgerichtheid in plaats van rentmeesterschap ondermijnt de integriteit van de schepping. Ook op dat gebied heeft de falende eenheid van christenen hun trouw in missie gecompromitteerd. De gevolgen van verdeeldheid worden onder christenen ook zichtbaar in het gebrek aan respect voor mensen met een ander geloof, 'die ook schepselen van de ene God en inwoners van deze gedeelde planeet zijn'. Kerken moeten zich bekeren van de zonde van de verdeeldheid. Ze moeten God om vergeving vragen en bidden om de vreugde van de volle gemeenschap.

Neville Callam van Jamaica

Een andere uitdaging op weg naar eenheid is het aantal tegengestelde meningen over morele kwesties. Kerken dragen bij 'aan het inslijten van verdeeldheid in de samenleving door uiteenlopend onderwijs te bieden in zulke kwesties die diep in het menselijk leven ingrijpen'. Wat we nodig hebben is overeenstemming tussen kerken over gezaghebbende bronnen en een verantwoorde interpretatie ervan. Verder is intentionele actie nodig ter bevordering van dialoog en eenheid onder jongvolwassenen. Zij moeten op alle niveaus, zowel tekstueel als oraal, doordrongen worden van de noodzaak deze verdeeldheid te overwinnen.

Grote omkering

Mark MacDonald, nationaal inheems bisschop van de Anglicaanse Kerk van Canada, vroeg aandacht voor het levende woord van God in de geschiedenis, de schepping en de kerk. Dat woord wordt verstaan door een vleesgeworden geloof en tastbare ervaringen. Christenen 'moeten bereid zijn om hun Redder te ontmoeten en verrast te worden op plaatsen waar zij dat het minst verwachten', en in elkaar. Dat is precies de ervaring van de inheemse volken, ondanks hun armoede en misère veroorzaakt door de onteigening van hun land. Zo is in Alaska sprake van moeilijke leefomstandigheden. In een dergelijke 'context van menselijke noden is verdeeldheid een luxe die men zich niet kan permitteren; daar realiseert men zich de diepe eenheid in Christus'. Inheemse volken zijn vaak de meest gekerstende etnische groepen, al lijden zij onder de vernietiging door, vooral westerse, kerken. Dit is de grote omkering die God ingebouwd heeft in de geschiedenis. De inheemse volken van het Noorden herinneren de kerken op profetische wijze aan Gods roeping om trouw het land te bewonen. Ook herinneren zij aan de relatie tussen de schepping en de mensheid. De eenheid met Jezus als Redder blijkt een geloofswerkelijkheid die hun enige hoop en mogelijkheid vormt.

Een struikelblok voor eenheid vormt heden ten dage de groeiende diversiteit in plaatselijke uitdrukkingsvormen van het christelijke geloof en de verbreiding van allerlei uitingen van christendom los van de ervaring en de geschiedenis van de historische kerken. Bovendien lijkt secularisatie in veel samenlevingen een broedplaats te zijn voor afgoderij. Mensen mogen dan wel claimen vrij te zijn van religie, in werkelijkheid zijn ze gevangen in een vorm van slavernij. Kinderen, vrouwen, armen, mensen van het land, de schepping zelf zijn slachtoffer van dergelijke 'spiritualiteit'. Om hiermee om te gaan hebben de kerken meer visie, eenheid en moed nodig dan ze tot dusver getoond hebben.

Interreligieuze dialoog en schepping

Alice Fabian, kandidaat-predikant in de United Congregational Church of Southern Africa, merkte op dat 'eenheid, in het roepen tot de God van al het leven, deel wordt van een bredere visie, waartoe alle mensen en heel de schepping uitgenodigd worden tot recht en vrede voor allen'. De pijn van mensen in verdeelde gebieden – door oorlog, geweld, ongelijkheid van mannen en vrouwen, armoede en zelfzucht – accentueert de noodzaak van eenheid nog verder. 'Tegen hoop op hoop' (Romeinen 4:18) vertrouwen christenen dat de God die schiep ook kan herscheppen. Zo

Alice Fabian uit Zuid-Afrika

leven zij in de spanning tussen hoop, vieren en leven enerzijds en verdriet en wanhoop anderzijds. Voorbeelden daarvan zijn hele leeftijdsgroepen die omkwamen door hiv/aids, de ervaring van geweld, en opgelegde verdeeldheid door apartheidswetten. Nieuwe realiteiten als verhoogde mobiliteit en het voortschrijden van technologie en communicatie stellen mensen bloot aan andere volken, culturen en tradities. Het internet biedt directe toegang tot anderen, 'maar toegang , omgang en kennis van anderen zijn niet hetzelfde als verenigd zijn met hen'. Het zijn misschien aanzetten tot eenheid, maar de volle, zichtbare eenheid wordt nog niet beleefd. Nog steeds dienen mensen zelfzuchtig hun eigen gemak op kosten van anderen. Segregatie is een blijvende werkelijkheid, zelfs in kerken. Er zijn nog steeds christenen die de beker niet delen. Daarom moeten kerken zich bezighouden met de geschiedenis van de oecumenische beweging. Zo wordt de dialoog toegankelijk voor plaatselijke gemeenten en relevant voor volken en contexten. Eenheid moet deel uit maken van de geleefde christelijke ervaring.
In de plenaire sessie over eenheid in Busan kwam duidelijk naar voren dat de eenheid onder christenen nauw verbonden is met de eenheid van de mensheid en de relatie met de natuurlijke omgeving. De toekomst zal uitwijzen hoe de kerken verder gaan op de weg van inter-christelijke dialoog en welke stappen zij zullen nemen in de interreligieuze dialoog en in het herstellen van hun relatie met de schepping. Opdat de wereld gelooft en weet dat zij Zijn discipelen zijn.[7]

Noten

[1] Zie de boodschap van de Assemblee, vooral § 4; www.oikoumene.nl

[2] Zie de Faith and Order-studie over hermeneutiek.

[3] Zie de Faith and Order-studie over moreel onderscheidingsvermogen in de kerken.

[4] Beschikbaar op www.oikoumene.nl; de Nederlandse vertaling is verzorgd door dr. Ton van Eijk in opdracht van de Raad van Kerken.

[5] De Unity Plenary is te bekijken op: www.youtube.com/watch?v=M94BeY_ZmtQ

[6] Deze verklaring vindt u ook op www.oikoumene.nl

[7] Voor specifiek commentaar, verklaringen en uitdagingen met betrekking tot toekomstige stappen, zie ook het *Report of the Ecumenical Conversations*, vooral 7-20; www.oikoumene.nl

Vertaling uit het Engels: Wilbert van Saane

— Aikaterini Pekridou doet promotieonderzoek op het gebied van oecumenische ecclesiologie aan de Irish School of Ecumenics (Trinity College Dublin) en is lid van de Volos Academie voor Theologie in Centraal Griekenland. Ze werkte mee aan het document 'The Church – Towards a Common Vision' van de Faith and Order Commission van de Wereldraad van Kerken.

Oecumene in de collegebanken

Werkt 'Busan', zo'n ver-van-mijn-bed-bijeenkomst van de WCC in Korea, dóór in het dagelijks leven van een 'dorpsuniversiteit met stadsallure' in Kabuku, Kenia? Toevallig wel.

Half februari werd er een symposium georganiseerd ter ere van dr. Agnes Abuom, in Busan gekozen als de eerste vrouwelijke voorzitter van het Centrale Comité en bovendien als de eerste Afrikaanse op deze positie.
De teneur van de toespraken was dat de Afrikaanse theologie en spiritualiteit serieus genomen moet worden door de wereldkerk, want in 2025 woont een meerderheid christenen in Afrika (650 miljoen?). Is Afrika bereid het stokje van Europa over te nemen in het streven naar eenheid? Zijn de Europese kerken bereid die verantwoordelijkheid, inclusief macht en geld over te dragen? Blijft bij het zoeken naar eenheid de nadruk liggen op het theologische vlak (de westerse aanpak) of moet het niet eerst en vooral gaan om wat veiligheid en leven bevordert, urgent in de Afrikaanse context.
Dr. Abuom benadrukte de enorme groei van pinksterkerken in Afrika (31 procent van alle christenen hier). Deze kerken zijn geworteld in de Afrikaanse cultuur, ze zijn postkoloniaal, maar hebben een probleem als het gaat om 'prosperity-theologie'. Als hun invloed serieus wordt genomen moet de eenheid niet zozeer in de leer, maar meer in de Geest worden gezocht.

Weer terug in de collegebanken zien we een bonte verzameling van denominaties en kerken vertegenwoordigd: studenten met boordje, tulband, hoofddoek, kaalgeschoren of met een hippe pruik. Theologische discussies zijn interessant, maar studenten weten vaak niet precies wat 'hun kerk' leert. Veel meer dringt het leven zich op, veel eerder de verschillen tussen arm, rijk, man, vrouw, getrouwd, niet getrouwd, Kikuyu, Kalenjin, Luo et cetera. Die verschillen doen er echt toe – en toch ervaren we verbondenheid. Dat moet wel de Geest van de Eeuwige zijn.

— Heleen Joziasse werkt sinds 2009 als docente systematische theologie en gender studies aan de Theologische Faculteit van St. Paul's University, Limuru, Kenia. Zij is samen met haar man Willem Jansen uitgezonden door Kerk in Actie.
www.kerkinactie.nl/blogjansenjoziasse

Observaties van een katholiek waarnemer

Henk van Doorn was erbij, bij de Tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken vorig jaar in Busan. Als waarnemer vanuit de Rooms-Katholieke Kerk. In zijn eigen persoonlijke stijl tekende hij zijn rake, soms ontroerende en ook eerlijke observaties op.

Hoe kwam ik als observator op de Tiende Assemblee van de Wereldraad terecht? Volgens mij is de gedachte om naar Busan te gaan bij mij opgekomen, toen Geert van Dartel en ik de Koningin Wilhelminalaan van Amersfoort opliepen op weg naar het landelijk bureau van de Raad van Kerken. We vroegen ons af of onze Katholieke Vereniging voor Oecumene (KVO) naar de volgende Assemblee moest gaan. Geert was naar de Assemblee in Porto Alegre geweest (Brazilië, 2006 – *red.*) en Anton Houtepen, een van zijn voorgangers, zaliger gedachtenis, was daar ook. Die was er trouwens vaak bij geweest. Zo was de Vereniging dus direct of indirect vele keren aanwezig.
Min of meer overmoedig zeiden Geert en ik tegen elkaar: 'Wij proberen naar de volgende Assemblee te gaan. Het is goed wanneer de KVO daar is vertegenwoordigd.' Op kosten van de Vereniging zagen we niet zitten. Dan maar op eigen kosten. Zo kwam het dat Geert als persvertegenwoordiger ging en ik als observator, dankzij de instemming en medewerking van het secretariaat ter bevordering van de eenheid in Rome.

Ideale positie

Observator zijn vond ik een ideale positie: je hebt geen enkele verantwoordelijkheid en je kunt overal bij zijn. Ogen en oren wijd open houden. Tijd nemen om een en ander te verwerken.
Drie dingen wilde ik goed observeren. Allereerst: welke rol spelen het 'Unity-statement' en het document 'The Church – Towards a Common Vision', kortweg The Church. Twee beleidsstukken die voor de komende jaren een grote rol zouden moeten spelen in het oecumenisch gesprek.
Vervolgens wilde ik kijken naar de manier van besluitvorming.
Op verzoek van de redactie van *Pokrof* (tijdschrift gewijd aan de wereld van het Oosterse christendom – *red.*) kwam daar bij het schrijven van een artikel over de orthodoxe kerken. Dus ook hen hield ik goed in de peiling. En Geert en ik hadden afgesproken dat we alle-

bei een weblog zouden bij houden. Ik meer in mijn flapuit-stijl en hij wat degelijker.

Cruciaal moment

Voor ik over die zaken iets ga vertellen, wil ik het volgende kwijt. Voor mijn zicht op het geheel van de Assemblee is cruciaal geweest de gebedsdienst op dinsdag 30 oktober, die vooraf ging aan de officiële opening van de Assemblee op 31 oktober. Ik werd daar tot diep in mijn ziel door geraakt. De tranen sprongen in mijn ogen. Waarom? Omdat ik in een flits ervoer: 'Ja, daarvoor zijn we kerk, lichaam van Christus.' Als priester heb ik daar vijftig jaar over nagedacht, gestudeerd, gebeden en gepreekt. Nu kwam het op een andere manier binnen. God heeft medelijden met ons mensen. In Jezus heeft Hij dat laten zien. En als kerk, als christenen, is dat wat we moeten laten zien. Kerk-zijn is medelijden. Dat medelijden is bepalend voor het christen-zijn. Daarmee was voor mij de toon gezet. Kerk zijn is medelijden. Zoals van Jezus vaak

Tot diep in mijn ziel door de gebedsdienst geraakt

vermeld wordt: hij kreeg medelijden en ging handelen (de NBV houdt er sterker dan de Willibrordvertaling aan vast dat Jezus medelijden kreeg; in de laatste worden nogal eens andere woorden voor hetzelfde gebruikt). En het telkens terugkerende refrein 'Senzeni Na' ('What have we done?', een Zoeloelied – *red.*) in die gebedsdienst, daar kon je niet om heen. Die steeds terugkerende schreeuw, of jammerklacht: 'Wat hebben we (ervan) terechtgebracht!' Dat 'Senzeni Na' klinkt nog steeds na.

Vier dingen vielen mij op

a. Kostbaar was de samenstelling van de delegaties.

Niet alleen ambtsdragers voerden het woord, maar evenzeer andere leden van de kerkgemeenschappen. Opvallend was dat dat ook bij de Oosters-Orthodoxe kerken het geval was. Dat zijn toch op het eerste gezicht kerken die de indruk maken uiterst klerikaal te zijn. Maar met zoveel leken in de delegaties zal wat er op de Assemblee gesproken is gedeeld zijn met hen die de delegaties hebben samengesteld.
Een model dat de katholieke kerk nog niet heeft aangedurfd, al zegt het laatste concilie er mooie dingen over. *Lumen Gentium* ('Licht van de Volkeren', leerstellig document Tweede Vaticaans Concilie, 1964 – *red.*) zegt heel nadrukkelijk, in nummer 32: dat de kerk kapt met alle vormen van 'klerikalisme'. Er zijn in de kerk niet twee soorten christenen, een eerste categorie (de geestelijkheid) en een tweede categorie (de leken). Want 'gelijk is de waardigheid van de ledematen krachtens hun wedergeboorte in Christus, gelijk de genade van het kindschap, gelijk de roeping tot volmaaktheid'. En nog sterker uitgedrukt staat even verder op in datzelfde *Lumen Gentium*: '... blijft er tussen allen gelijkheid bestaan ten aanzien van de aan al de gelovigen gemeenschappelijke waardigheid en bedrijvigheid voor de opbouw van het Lichaam van Christus'. Anderen zijn verder dan de met de bisschop van Rome verbonden kerken, moest ik wel concluderen.

Gebedsdienst in Busan, november 2013: 'Kerk-zijn is medelijden. Daarmee was voor mij de toon gezet.'

b. Al vertoefden we in jaarbeurshallen en al waren er op allerlei momenten politieke en maatschappelijke problemen aan de orde, *iedere dag waren er 's morgens en 's avonds gebedsdiensten* en richtten we ons in gebed tot de Eeuwige en Enige die ons tot zijn kerk heeft gemaakt, tot zijn volk heeft gemaakt. Onderstreept werd dat ook door dagelijks een uur bijbelstudie. Voor ieder was duidelijk: het is Christus die ons verbindt, het is zijn evangelie dat ons bindt.

c. De Assemblee versterkt het globale karakter van de kerk.

Het lokale karakter van veel kerken wordt door zo'n wereldbijeenkomst gerelativeerd. De veelkleurigheid werd wel heel zichtbaar in de al of niet op folklore berustende manier van kleden, waarbij dan ook nog een wit boordje gedragen werd. Ik heb nog nooit zoveel witte boordjes bij elkaar gezien. Het stoorde me niet. Ik viel niet op toen ik een dag een boordje om had. Het was het feest van St. Willibrord. Op dat feest kwam bij mij wel de vraag op: voelen deze mensen pijn omdat de met Rome verbonden kerken niet aanwezig zijn. Speelt de herbevestiging van het oecumenisch ideaal 'streven naar een zichtbare eenheid van de kerk van Christus' een rol? In de introductie van '*The Church – Towards a Common Vision*' wordt dat wel geschreven: '*to call the churches to visible unity in one faith hand one eucharistic fellowship, expressed in worship and in common life in Christ ...*' Of blijft zo'n bijeenkomst beperkt tot een *Madang* op wereldniveau, een brink, een ontmoetingsplek van mensen die elders een thuis hebben? Wat me wel duidelijk geworden is: in de kerken in Nederland was de aandacht voor Busan vóór, tijdens en na de Assemblee gering. Gebedsoproepen heb ik zelfs niet gehoord, alleen in mijn eigen parochie. Mijn dagbladen, *de Volkskrant* en *NRC*, hebben er geen letter of foto aan besteed. Alle lof voor de publicaties in *Trouw* en de beide refor-

matorische kranten. Dat bleef echter preken voor eigen parochie.

d. Waar ik aan moest wennen was de vermenging van de 'matters of facts' en de 'matters of faith'.
Ik moest soms denken: 'De Heilige Geest maakt domme fouten.' Met stelligheid werden er dingen beweerd over politiek en inrichting van de maatschappij, over moraal en geloofsbeleving waar christenen heel verschillend over denken. Bescheidenheid en nederigheid zijn christelijke deugden, en ook: het publiek verkondigen waar de Geest werkt.

Punt van teleurstelling

Er is één punt dat mij teleurgesteld heeft: het gesprek over het Unity-statement en de aandacht voor het document over The Church. Het Unity-statement kreeg weinig aandacht, werd geaccepteerd met kleine bemerkingen. Wel was er een plenaire zitting aan gewijd, maar geen gesprek erover met de deelnemers.
Over het document The Church werd alleen in de oecumenische conversatiegroepen gesproken. In de Business-zaal, de zaal waar de delegaties samen kwamen en waar er gestemd moest worden, kwam het niet aan de orde. Dat was jammer. Want wil het beeld van de kerk dat daarin geschilderd wordt algemeen geaccepteerd worden, dan moet het breed bediscussieerd worden én moet blijken dat steeds meer kerken zich er verwant mee gaan voelen. Ik vond dat echt een misser.

Tot slot

Wat is de plaats van de Wereldraad in de kerken? Ik wilde die eerst met Lourdes vergelijken. Maar ... ik ben daar nooit geweest, zoals ik trouwens ook nooit in Rome geweest ben. In Lourdes wordt geen geloofsleer gemaakt. Dat Maria er verschenen is, is geen geloofsleer. De ene gelovige kan ervan overtuigd zijn en de ander niet. De individuele gelovige kan er zijn geloof bevestigd zien

Er wordt geen geloofsleer gemaakt, het geloof wordt er beleefd

en er kan een diepere band ontstaan tussen hem of haar met Jezus en God. De Heilige Geest werkt ongetwijfeld in Lourdes.
Iets dergelijks is ook met de Assemblee het geval. Er wordt geen geloofsleer gemaakt, het geloof wordt er beleefd.
Het bijzondere van de Wereldraad is: de wereld is er dichtbij. Met al zijn verwarring en verdeeldheid. Het geloof bindt. De Wereldraad is geen reizend circus, maar een reizend bedevaartsoord. Een viering, steeds weer op een andere plaats. De weg is het belangrijkste. Die gaan wij christenen samen en zo blijven we dicht bij de woorden van onze Heer, die zegt: 'Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven'.

Dit artikel is licht bewerkt met toestemming overgenomen uit Pokrof, *tijdschrift voor Oosterse christenen, kerken en culturen, jaargang 61, nummer 1.*

— Henk van Doorn is priester van het aartsbisdom Utrecht en voorzitter van de Katholieke Vereniging voor Oecumene in Nederland.

Een Oosters-orthodox geluid uit Busan

Fragmenten uit de toespraak van Metropoliet Hilarion van Volokolamsk, gehouden op 1 november 2013, tijdens de Tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken. Metropoliet Hilarion is voorzitter van de afdeling voor Externe relaties van het Patriarchaat van Moskou. Zijn toespraak was getiteld 'De stem van de Kerk moet profetisch zijn'.

'Voor samenwerking tussen christenen is de Wereldraad van Kerken nog steeds een uniek instrument dat zijn gelijke niet kent. Het is echter de vraag hoe effectief dit instrument is. Ondanks alle pogingen om christenen uit verschillende denominaties samen te brengen, moeten we met enige spijt constateren dat de scheidingen binnen het christendom niet alleen niet verdwijnen, maar ook dat nieuwe scheidingen zich aandienen. Veel christelijke gemeenschappen blijven zich afsplitsen, terwijl het aantal gemeenschappen dat zich met andere verenigt zeer klein blijft.'

'De huidige wereldsituatie eist van ons meer vastberadenheid, grotere cohesie en meer dynamiek. Ook vraagt zij een heroriëntatie van onze basale werkrichting, een verandering van de prioriteiten in onze gesprekken en in ons handelen. Terwijl wij onze verschillen blijven bespreken in de comfortabele sfeer van conferenties en theologische dialogen, klinkt de vraag steeds sterker: kan de christelijke beschaving überhaupt overleven?'

'Het militante secularisme tast niet alleen heilige plaatsen en symbolen aan door te eisen dat ze uit het publieke domein verwijderd worden. Heden ten dage vernietigt het ook de traditionele noties van huwelijk en gezin. Dat zien we in het nieuwe fenomeen dat homoseksuele verbintenissen gelijkgesteld worden aan het huwelijk en dat homoseksuele paren kinderen mogen adopteren. In het perspectief van de leer van de Bijbel en de traditionele christelijke moraal getuigt dit van een diepe geestelijke crisis. Het religieuze begrip zonde is nu totaal uitgehold in de samenlevingen die zichzelf tot voor kort als christelijk beschouwden.'

'We moeten vaststellen dat de landen die homoseksuele verbintenissen erkennen als een vorm van huwelijk, een gevaarlijke stap zetten in de richting van de vernietiging van het essentiële concept huwelijk en gezin. Dit gebeurt terwijl in vele van oudsher christelijke landen het traditionele gezin onder vuur ligt: het aantal echtscheidingen groeit, het geboortecijfer

daalt catastrofaal, het grootbrengen van kinderen in gezinsverband wordt geminacht. Om maar te zwijgen van het algemeen accepteren van seksuele banden buiten het huwelijk, het groeiende aantal abortussen en het toenemende aantal kinderen die niet worden grootgebracht door hun ouders, ook al zijn die ouders nog in leven.'

'Ook al spreekt zij zich uit tegen alle vormen van discriminatie, toch moet de Kerk de traditionele christelijke visie op het huwelijk als band tussen man en vrouw bevestigen. Het belangrijkste doel van deze band is het voortbrengen en grootbrengen van kinderen. Precies die interpretatie van het huwelijk vinden we in het bijbelverhaal over het eerste menselijke gezin. Maar ook in de evangeliën en de apostolische brieven staat die visie te lezen. De Bijbel kent geen alternatieve vormen van huwelijk.
Helaas hebben niet alle christelijke kerken vandaag de moed en de vastberadenheid om deze bijbelse ideeën van blaam te zuiveren door in te gaan tegen de heersende trend en het dominante seculiere wereldbeeld. Sommige christelijke gemeenschappen zijn al lang geleden begonnen hun ethisch onderwijs te herzien, zodat het beter past bij moderne tendensen.'

De Russisch-orthodoxe Metropoliet Hilarion van Volokolamsk spreekt de Assemblee van de Wereldraad van Kerken toe op 1 november 2013 in Busan, Zuid-Korea.

'Wij hebben het hier niet over conservatisme, maar over trouw aan de Goddelijke Openbaring vervat in de Schrift. Als zogenaamde vrijzinnige christenen de traditionele christelijke waarden verwerpen, betekent het dat wij tegen een groot probleem aanlopen in ons gezamenlijke christelijk getuigenis. Kunnen wij getuigenis afleggen als wij zo verdeeld zijn in ons ethisch onderwijs, dat voor het heil net zo belangrijk is als leerstellingen?'

Vertaling en selectie: Wilbert van Saane

Het raadsel Ban Ki-moon

Koreaans bureaucraat in opperste bescheidenheid

Christelijke kerken zijn *booming* in Zuid-Korea. Wat gebeurt daar? Is daar geen sprake van secularisatie? En dan is er de stille man die alweer enige jaren als hoogste diplomaat van de wereld functioneert, Ban Ki-moon. Wie is hij, wat is zijn achtergrond en wat drijft hem? Een portret.

Korea was jarenlang voor Nederlanders niet meer dan het in Noord en Zuid gescheiden land met als grens de 38e breedtegraad, de bakermat van de Moon-sekte (ook wel *Moonies* of *Children of God* genoemd) en tegenwoordig de plek waar goedkope en goede auto's worden geassembleerd. Maar zo weinig als wij weten over het geïsoleerde Noord-Korea, zo veel is aan de weet te komen over het zo'n 50 miljoen inwoners tellende Zuid-Korea. Het land lijkt volop Azië te zijn en tegelijk ook in staat westerse waarden en gewoonten in zich op te nemen. Christelijke kerken zijn *booming*. Wat gebeurt daar met het christendom? Is in die Aziatische maatschappij geen sprake van secularisatie? En dan is er die stille man uit Zuid-Korea, sinds januari 2007 secretaris-generaal van de Verenigde Naties: Ban Ki-moon.

Dienstbaar zijn

Wat voor een man is Ban Ki-moon? Hij is een Koreaan, geboren in 1944 in wat nu Eum Seong County in Zuid-Korea is. Op 13 juni dit jaar wordt hij zeventig. Ban studeerde Internationale Betrekkingen in Seoul en behaalde een master op Harvard (USA) in Openbaar Bestuur. Zijn carrière is die van een diplomaat. Hij bekleedde eerder al verschillende functies bij de Verenigde Naties, maar was ook ambassadeur van zijn land in Oostenrijk, en van begin 2004 tot eind 2006 minister van buitenlandse zaken en handel. Toen de Korea-oorlog woedde was Ban nog jong, maar later zou hij altijd zeggen dat hij toen heeft gezien wat het betekent als landen zich verenigen om een agressor een halt toe te roepen. Hij wilde, naar hij zei, vanaf die jaren (1950-1953) dienstbaar zijn aan de politiek en daarin streven naar vrede, economische ontwikkeling en mensenrechten.

'Jusa'

Ban Ki-moon lijkt een volbloed diplomaat te zijn. Iemand die het liefst in het verborgene werkt, een schaker die voortdurend de krachtsverhoudingen op het wereldbord taxeert, weet dat achter de schermen meer

Ban Ki-moon lijkt iemand die het liefst in het verborgene werkt.

tot stand komt dan op persconferenties met tientallen microfoons en camera's.
Zijn bijnaam is '*jusa*', ofwel de bureaucraat. Dat is zowel een compliment als een licht verwijt. Want hij blinkt uit in aandacht voor details, maar maakt zelden een gedreven indruk. Hij leest meestal van papier en zal nooit overgaan tot een vlammend, uit het hoofd gesproken betoog.

Een schaker die voortdurend de krachtsverhoudingen op het wereldbord taxeert

Zoon van zijn land

Sommigen zeggen dat hij als oosterling de deugden beoefent die Kung Fu Tse (Confucius) adviseerde na te streven: menselijkheid, gehoorzaamheid, rechtvaardigheid, trouw, fatsoen en wederkerigheid. Het lijken mij alle kwaliteiten die veel diplomaten zouden moeten inspireren.
Het lijkt erop dat Ban Ki-moon daar de deugd van bescheidenheid aan heeft toegevoegd.

Zijn privéleven en zijn persoonlijke opvattingen houdt hij, in tegenstellingen tot vele westerse wereldleiders, verborgen. Het is bekend dat hij een zwarte band heeft in Taekwondo (Koreaans voor 'de weg van voet en vuist'). Daarin is hij een zoon van zijn land en wijkt hij niet af van gangbare patronen.

Niet van belang?

Maar verder is eigenlijk niets bekend over zijn religieuze of levensbeschouwelijke inspiratie. Zelf heeft hij daar ooit over gezegd dat zijn eventuele lidmaatschap van een kerk of religieuze groep van geen enkel belang is en hij daar niets over wil zeggen, omdat dit zijn werk als secretaris-generaal zou kunnen belemmeren. Bekend is dat zijn moeder boeddhiste was. Over zijn vader is niets te vinden behalve dat hij een middenstander was die ooit failliet ging. Ook in zijn religieuze achtergrond en overtuiging blijft deze man dus een raadsel.
Je kunt je afvragen of dat bewust beleid is van hem of van de Verenigde Naties. Maar het kan ook zo zijn dat Ban, oudste van een gezin van zes kinderen, zijn leven lang weinig te verbergen had omdat er niets is, althans niets van wat een westerling zou willen weten. De deugden van het geestelijke evenwicht en de dienstbaarheid lijken hem aan te kleven. Zijn raadsel kan daarom bij mij ook bewondering wekken, zeker zo lang niets anders ooit bekend wordt.

Opmerkelijk anoniem

Hier en daar wordt de kritiek op de huidige secretaris-generaal van de Verenigde Naties fors aangezet. Zo bijvoorbeeld Jonathan Tepperman in een artikel in de *New York Times*. Hij schreef eind vorig jaar dat Ban Ki-moon, die sinds januari 2007 chef van de *United Nations* is, opmerkelijk anoniem blijft na al die jaren. Al heeft hij hier en daar wel goede aanzetten gegeven (denk aan de Klimaatconferentie in Kopenhagen, aan de vluchtelingenhulp en de *peacekeeping forces* her en der in de wereld), hij heeft duidelijk te weinig gedaan aan de uitbraak van cholera op Haïti en buitengewoon lang gezwegen in de hartverscheurende oorlog in Syrië.

Patstelling

Overigens moet deze journalist Tepperman toegeven dat in het conflict-Syrië ook illustere voorgangers van Ban als Dag Hammarskjöld of Kofi Annan met al hun gezag en welsprekendheid, waarschijnlijk nauwelijks verder zouden zijn gekomen.
Ban Ki-moon is secretaris-generaal in een tijdsgewricht waar de Veiligheidsraad, als het gaat om het Midden-Oosten en zeker Syrië, in een zeldzame en gevaarlijke patstelling verkeert. Bovendien: toen een van zijn voorgangers, Boutros Boutros-Ghali, de Amerikaanse regering aanpakte omdat deze zich drukker maakte om de schendingen van mensenrechten op de Balkan dan in Afrika, kon Boutros fluiten naar een tweede termijn. Zo zijn de verhoudingen op dit moment in de wereld.
De vergelijking met de voorzitter van de Europese Raad dient zich aan. Ook daar werd in het spel om de macht van grote landen als Duitsland en Frankrijk gekozen voor de rustige en onopvallende diplomaat Herman van Rompuy. Blijft staan dat de baan van secretaris-generaal van de Verenigde Naties als een van de zwaarste banen ter wereld geldt.

Er is eigenlijk niets bekend over Ban Ki-moons religieuze of levensbeschouwelijke inspiratie.

Broos evenwicht

In het jaar dat we terugdenken aan het begin van de Eerste Wereldoorlog (1914), valt opnieuw het al vaak en veel beschreven raadsel op hoe het mogelijk was dat zoveel regeringsleiders en burgers zich toen als lemmingen naar de afgrond van de oorlog begaven. Een toen nog lang niet bestaande organisatie als de Verenigde Naties en een unaniem gekozen secretaris-generaal als Ban Ki-moon, had toen ergens in een keizerlijk paleis of regeringsgebouw wellicht een wonder kunnen verrichten.
Wie zo kijkt naar het huidige jaar 2014, beseft dat er nu wél zo iemand rondloopt, met een organisatie die in allerlei onderafdelingen bezig is met het bestrijden van geweld gericht op vrouwen, met het nog altijd tomeloze armoedeprobleem, met voedselvoorziening, schoon water en afspraken over het klimaat en met lokale conflicten waar tienduizenden 'blauwhelmen' voor in de weer zijn – en dat zou wel eens een verborgen reden kunnen zijn voor een broos evenwicht in een voortdurend met conflicten te maken hebbende wereld.

— Aart Mak is als predikant verbonden aan de stichting Kerk Zonder Grenzen en werkt in die hoedanigheid vooral in het grensgebied van christelijk geloof en seculiere wereld in de Nederlandse samenleving (media, websites, ritueelbegeleiding en pastoraat aan niet-gelovigen).

De balans blijven bewaren

Reactie vanuit de pinksterbeweging op nieuwe zendingsverklaring

Louise en Melvin Ho geven een kritische reactie vanuit de pinkster-charismatische traditie op de huidige zendingstheologie van de Wereldraad, geformuleerd in het document 'Together Towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes' ('Samen voor het leven'). Zij zien een ambivalentie in het oecumenische spreken over schepping en verlossing, het werk van de Heilige Geest, contextualisatie en spiritualiteit.

Het nieuwe zendingsdocument 'Together Towards Life' ('Samen voor het leven') benadrukt het belang van de Heilige Geest en diens rol binnen de zending, de *missio Dei*. Deze groeiende erkenning van de centrale en vitale rol van de Heilige Geest binnen de kerk en in de wereld is bemoedigend. Inderdaad is 'leven' een van de meeste wezenlijke kenmerken van Gods werk. God bracht met zijn schepping leven in een vormeloos en leeg universum. Jezus is als het 'brood des levens' uit de hemel gekomen om leven te geven, een 'overvloedig leven' (eeuwig leven en 'leven in al zijn volheid', Joh. 10:10). En de Geest geeft leven, vrij van zonde en kwaad. De apostel Paulus schrijft: 'Want als de Geest van hem die Jezus uit de dood heeft opgewekt in u woont, zal hij die Christus heeft opgewekt ook u die sterfelijk bent, levend maken door zijn Geest, die in u leeft' (Rom. 8:11).
Wij geloven eveneens dat de schepping beinvloed is door de zondeval en door menselijke ongehoorzaamheid onder het oordeel is gekomen. We zien dat de schepping door een hebzuchtige, egoïstische en zondige mensheid wordt uitgebuit en misbruikt, in plaats van met zorg gevoed en verstandig bestuurd zoals God heeft opgedragen (Gen. 1:28).

'Leven' als zendingsthema?

Leven is een essentieel onderdeel van Gods aard. God wordt beschreven als 'het leven' en 'in Hem is leven'. God is tegelijkertijd de Auteur en Schepper van al het leven (Ef. 3:14, 15). Leven, zowel geestelijk als fysiek, is een geschenk van God aan de mens.
Maar wij zien het leven niet als het kerndoel en de belangrijkste reden voor zending. Het is vooral een gevólg van het verkondigen van het evangelie, van geloven in en het volgen van Jezus als de 'Zoon van God' (Joh. 5:24; 20:31), alsmede het resultaat van een

volk dat zich naar God keert en zich met Hem verzoent. Het is de vrucht van Gods onophoudelijke, verlossende liefde en genade. Het hart van de zending is de verzoening en het herstel van de relatie tussen de mensheid met God onze Schepper van wie wij door de zondeval vervreemd zijn. Deze zienswijze komt volgens ons duidelijk naar voren in de Schrift. Zowel vanuit het Oude als het Nieuwe Testament is het Gods initiatief, Zijn uitnodiging om de mens in een verbondsrelatie met Hem te brengen. En vanuit deze verbondsrelatie met Hem wordt 'leven' in alle dimensies en volheid gerealiseerd en beleefd.
Het document 'Together Towards Life' lijkt geen kwalitatief onderscheid te maken tussen het geestelijk leven door de Heilige Geest en het concrete menselijk leven binnen de schepping. Punt 12 van de verklaring zegt: 'de Geest is aan het werk in ons midden en brengt leven voort in alle dimensies: biologisch, menselijk, sociaal en eeuwig'. Maar hoe de Geest precies werkt binnen het 'biologische, menselijke en sociale leven' behoeft meer verduidelijking.

Zending en verzoening

In het document lijkt naar voren te komen dat zending of *missio Dei* al begint vanaf het moment dat God de schepping voortbracht en dat zending ook Gods verlossingswerk door de geschiedenis heen omvat (Abraham, Israël en vooral Jezus en de kerk). Hoewel Gods scheppend handelen bewust en doelgericht was, zien en definiëren wij zending als noodzakelijk vanwege de zondeval en als Gods initiatief 'om de mensheid

'Léven, zowel geestelijk als fysiek, is de vrucht van Gods onophoudelijke, verlossende liefde en genade.' Foto genomen tijdens het slotgebed in Busan op 8 november 2013

en de wereld met zichzelf te verzoenen' door Christus (Kol. 1:19). Wij onderschrijven dat God Israël heeft ingesteld als een natie en gemaakt tot Zijn verbondsvolk om een 'licht voor de heidenen' te zijn; dat als een gevolg van Zijn aanwezigheid, kracht en autoriteit onder Zijn volk, de natiën tot Hem zouden komen.

Jezus omschreef zijn zending als 'redden van mensen van hun zonden', 'het zoeken en redden van datgene wat verloren is' en 'het geven van zijn leven als losprijs voor velen'. Zijn discipelen gaf Hij de opdracht om het goede nieuws te verkondigen (Marc. 16:16-20; Matt. 28:18-20; Hand. 1:6-8) in woorden en daden zoals Hij zelf ook deed (Luc. 4:18; Hand. 10:38; Matt. 9:35-38) en om alle natiën op te roepen tot inkeer en berouw (Luc. 24:47).

Zending richt zich dus allereerst en hoofdzakelijk op Gods voortgaande werk om de mensheid weer met Hem te verzoenen. Het is nadrukkelijk geestelijk van aard en dit resulteert in sociale, economische, moreel-ethische en ecologische ommekeer. Dit zendingsmotief wordt vooral duidelijk in het Oude Testament; telkens wanneer Israël zich bekeerde en terugkwam bij God, werd dit gevolgd door geestelijke vernieuwing die hand in hand ging met vrede en materiele zegeningen voor het land.

Het document geeft deze 'wereldlijke vernieuwingen' ruimschoots aandacht. De strijd tegen onrecht wordt uitgelicht en de schijnwerper nadrukkelijk gericht op mensen in de marge van de samenleving. Daar staan we met ons hele hart achter. God in het Oude Testament en Jezus in het Nieuwe Testament hebben volop aandacht voor armen en onderdrukten. Hij was en is 'geraakt door medeleven' wanneer mensen in nood en moeilijkheden verkeren (bijv. Ex. 3:8-9; Matt. 9:36). Tegelijkertijd is het goed om te blijven beseffen dat een rechtvaardig en onpartijdig God deze wereld (alle mensen) 'zo lief had dat Hij zijn enige Zoon gaf opdat een ieder die gelooft eeuwig leven zal ontvangen' (Joh. 3:16). God geeft dus ook om rijke en welvarende mensen; zij hebben Hem en het evangelie net zo hard nodig. Het gaat erom in de zending de balans te blijven bewaren: het Evangelie en Gods liefde is voor alle mensen. Het is goed te bedenken dat het bijbelse begrip 'de armen' niet alleen doelt op onderdrukte, behoeftige en gemarginaliseerde mensen, maar hieronder ook hen schaart die zich afhankelijk weten van God en van Hem alleen hulp verwachten.

Waar we erkennen dat de kerk in sociale gerechtigheid kan en zou moeten participeren wanneer dit maar past en waar dit ook maar God verheerlijkt, speciaal in kwesties zoals mensenhandel en racisme, moeten we er als kerk ook aan vasthouden dat we als 'zoutend zout en lichtend licht' positief en constructief bijdragen aan het welzijn van anderen en de maatschappij. Dat we in nederigheid, zachtmoedigheid, oprecht en vol vrede goede werken doen. Het Koninkrijk van God kan onopvallend aanwezig zijn, klein als een mosterdzaadje, maar het groeit uit tot een boom die voorziet in voedsel en een schuilplaats (Matt. 13:31-32). Deze metafoor laat zien hoe de kerk geroepen is om de maatschappij te beïnvloeden – om stil en onopvallend het goede in onze gevallen, gebrekkige wereld te brengen. Dit vertalen wij bij voorkeur niet zozeer als het 'strijden

tegen onrecht en onderdrukking', maar meer als het 'uit ontferming verlichten van het lijden van ongelukkige, uitgebuite en behoeftige medemensen'.

Schepping, cultuur en zending

Het document gaat uitgebreid in op de ecotheologie of ecomissiologie, waarbij de aanpak van het ecologische verval nadrukkelijk een plaats krijgt in de hedendaagse zending aan mensen in nood. Zeker, de opdracht tot rentmeesterschap van natuurlijke bronnen en de schepping van onze Vader is inherent aan christelijke discipelschap. Maar zending hoeft zich niet bovenmatig bezig te houden met ecologische problemen. De *missio Dei* is allereerst gericht op mensen. Gods 'verloste volk' is deel van Gods 'herschepping' en vandaaruit mogen zij als zijn partners het culturele mandaat uitvoeren in zijn nieuwe schepping. Wij nemen ecologische problemen dan ook serieus waar zij het menselijk leven en bestaan bedreigen, en zetten hier actief op in.
Het document stelt dat de Heilige Geest de cultuur inspireert. Dit is enigszins overdreven. Genesis 4:17-22 laat zien dat Kaïn en zijn nakomelingen een stad bouwden nadat hij verbannen werd uit Gods tegenwoordigheid. Er ontstonden vormen van landbouw, metaalbewerking en muziek. Alle culturen bevatten dientengevolge menselijke elementen, waarin tevens aspecten kunnen zitten die overeenkomen met bijbelse waarden, als ook neutrale of heidense aspecten. In punt 22 uit het document wordt 'cultureel imperialisme' in de zending afgewezen. Dit heeft zeker een rol gespeeld in de geschiedenis, maar wordt wel wat overtrokken. Binnen de zending vindt er een complexe interactie plaats tussen drie culturen: de cultuur van het Koninkrijk van God, de cultuur van de zendeling en de cultuur van het zendingsveld. De geestelijke bagage van een oprechte zendeling bevat een fundamentele basis in bijbelse waarheden, een bewustzijn van zijn eigen cultuur en gevoeligheid voor de cultuur van de ontvangende partij, dit alles gecombineerd met onderscheidingsvermogen vanuit de Heilige Geest.

De Heilige Geest en zending

De beschrijving van de Heilige Geest en zijn werk binnen de zending komt nogal zwak en onduidelijk over in deze nieuwe zendingsverklaring. Bijvoorbeeld in de punten 27 en 28 wordt gesproken over de charismatische gave van onderscheiding (onderscheid van geesten), bijbels gezien een goddelijke gave van de Heilige Geest aan de kerk als 'lichaam van Christus' om te onderscheiden of een geestelijke manifestatie, bijvoorbeeld profetie, uit God is. Vervolgens staat er dat 'de kerk open moet zijn voor verschillende stemmen van binnenuit en daarbuiten' om de Geest te onderscheiden. Wij geloven dat de Heilige Geest de tweede (een andere) *parakletos* is, gezonden van de Vader door Jezus om zijn intrek te nemen in de gelovigen (al verklaart punt 30 dat het arrogant is om een dergelijk standpunt in te nemen, zie hiervoor bijv. Rom. 8:9). Vader, Zoon en Geest doordringen in onderlinge relatie de schepping en de verlossing. De Vader zendt de Geest om Christus te verheerlijken. De Heilige Geest spreekt van Christus en overtuigt de wereld van zonde, gerechtigheid

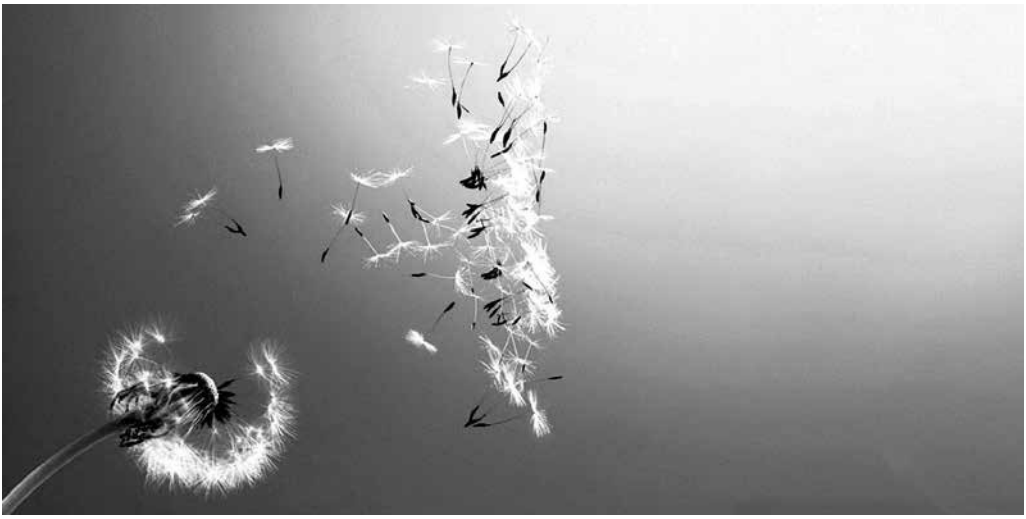

'Spiritualiteit is een geestelijk bewustzijn en een leven door en vanuit de Geest van God.'

en oordeel; de Geest leidt en begeleidt gelovigen in de waarheid. De Geest rust de kerk toe om haar missie en de missie van Christus in de wereld te vervullen. In de Heilige Geest als Persoon is God de Vader en Zoon (de 'Ik-ben-met-u', Matt. 28:20) aanwezig in Zijn discipelen wanneer ze uitgaan in de autoriteit van Jezus om door de bekrachtiging van de Geest discipelen te maken van alle volken, hen te onderwijzen en te dopen in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest.

Onze kritiek in tien stellingen

1. Dit document bevat heel wat generalisaties en concepten die vatbaar lijken voor zeer uiteenlopende interpretaties, zelfs voor interpretaties die niet stroken met het Woord van God.
2. Dit document is dubbelzinnig over aard, plaats, rol, invloed en doel van de kerk (niet zozeer als instituut maar als levend organisme), terwijl ze kerk is 'ín de wereld en niet ván de wereld'. De uitspraken 'het Koninkrijk van God' en 'leven onder Christus' heerschappij' worden niet duidelijk gedefinieerd.
3. Het begrip 'wereld' wordt tweeslachtig gebruikt. Niet duidelijk is of het in dit document refereert aan de aarde, aan de mensheid op de aarde, of aan de wereldlijke principes en waarden. Wat wordt bedoeld met 'de wereld als de enige huishouding van God'?
4. De manier waarop gesproken wordt over 'centrum', 'marges' en 'zending vanuit de marge' komt generaliserend over. Elk land kent arme en onderdrukte groepen. Het waren van begin af aan juist deze zogenaamd gemarginaliseerden, armen en minder invloedrijke mensen die christelijke zending bedreven. Denk aan de discipelen, de Keltische christenen (St. Patrick), de Moraviërs, de katholieke orden, de methodisten, William Carey. We merken hierbij graag op dat in verschillende landen christenen juist naar de

marge gedwongen worden. Christenen die betrokken zijn bij 'zending vanuit de marge' betalen een hoge prijs!

5. Het document ziet voorbij aan het feit dat de grootste veranderingen in de maatschappij en binnen culturen beginnen met de bekering van individuen door de kracht van de Heilige Geest. Persoonlijke veranderingen brengen culturele veranderingen teweeg en deze resulteren in politieke, sociale en ecologische omvormingen.
6. Dit document gebruikt de termen 'cultuur' en 'kritische contextualisatie' dubbelzinnig. Christelijke zending lijkt te worden neergezet als stereotype van een cultuurvernietigende beweging (punt 20). Nader onderzoek zoals door missiologen als Don Richardson, werpt hier echter ander licht op. De schuld voor het vernietigen van culturen ligt eerder bij andere (religieuze) systemen, zoals bijvoorbeeld de islam of dictatoriale regimes.
7. Het document lijkt 'zonde' te verbinden met sociaal en economisch onrecht, en niet met de harten van mensen die onafhankelijk van God willen leven voor wie de verlossing van het kruis noodzakelijk is. God is niet alleen een God van liefde, ontferming en genade, maar ook een God van waarheid, heiligheid en gerechtigheid.
8. Dit document schrijft eigenschappen aan de Heilige Geest toe die de Bijbel niet aandraagt (punt 19). Theologische concepten en bijbelse thema's zoals de tweede komst van Christus, het grote oordeel, de 'scheiding van de schapen en de bokken' en het reinigende vuur – essentiële onderdelen van de christelijke eschatologie – worden niet besproken.
9. Het document stelt ten onrechte dat de Heilige Geest en de schepping de bron vormen van onze christelijke spiritualiteit (punt 24). Onze deelname in de *missio Dei* is geen vrucht van de Heilige Geest (punt 38). De vrucht van de Heilige Geest is een karakterverandering en een houding in het leven die een weerspiegeling zijn van het karakter van God. Natuurlijk houdt deze vrucht in dat we door onze veranderde, godvruchtige wandel in het leven de omgeving beïnvloeden. In aanvulling hierop is onze deelname aan de *missio Dei* een gevolg van de inwoning van de Geest die ons vult met kracht, liefde en passie en getuigt van de opgestane Heer en zijn Evangelie.
10. Dit document zou voorzien mogen worden van een duidelijker definitie van spiritualiteit, om uiteenlopende interpretaties te voorkomen. Onze suggestie: spiritualiteit is een geestelijk bewustzijn en een leven door en vanuit de Geest van God, waarbij de Geest wordt gezien als bron voor verandering.

Dit artikel is een bewerking van hun toespraak op de NZR-bijeenkomst van 10 mei 2012.

Vertaling uit het Engels: Laura Dijkhuizen

— Louise en Melvin Ho zijn werkzaam aan de Azusa Theologische Hogeschool te Amsterdam en zijn verbonden aan de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten (*Assemblies of God*).

Vanuit één hartje

Heb je al ooit eens een rode roos van dichtbij bewonderd? Ik bedoel écht bewonderen, bewust de tijd nemen om haar grondig te aanschouwen, haar te waarderen, je te laten raken door haar schoonheid, niet zomaar eventjes vluchtig naar haar kijken, maar je echt verwonderen om haar virtuositeit? Ik deed het vanmorgen voor het eerst en het is prachtig, zo puur, zelfs ontroerend mooi.
Bovenaan haar ranke stengel, diep verborgen, eigenlijk onzichtbaar, schuilt de kern van haar bestaan, haar hartje. Daarin draagt ze, koestert ze haar zaadjes, het begin van alle leven. Haar hartje is omringd door jonge, kleine bloemblaadjes, perfect in elkaar geweven. Deze kleine blaadjes zijn zo schattig, beschermend naar binnen gebogen, nog niet klaar om zich echt los te maken, maar in de veiligheid van het hartje verblijvend. Daarrond pronken de grotere bloemblaadjes die al een beetje verder openstaan, iets volwassener, meer gericht naar de wereld, fier hun kleurschakeringen etalerend. De buitenste bloemblaadjes stralen pure klasse uit, groot, stevig en tegelijkertijd fluweelzacht. Sommigen van die grootste blaadjes vertonen al een verkleuring of een scheurtje door wat ze hebben meegemaakt. Anderen zien er al een beetje verwelkt uit door ouderdom. Maar ook deze ouderlingen, deze blaadjes met een lange geschiedenis, zijn nodig om het geheel sterk te houden. Verwijder het oudste of meest beschadigde bloemblaadje en de roos is plots al haar charme kwijt. Ieder blaadje, van het kleinste tot het grootste is uniek. Elk heeft z'n eigenheid, elk z'n eigen plekje. Inschikkelijk respecteren ze elkaar, waarderend staan ze naast elkaar, appreciërend richten ze zich tot elkaar en liefdevol ondersteunen ze elkaar. Met z'n allen zijn ze in absolute harmonie, vormen ze een fantastische eenheid, een volkomen wereld op zichzelf, betekenisvol, een oecumene. En dat alles vertrekkend uit één zaadje, vanuit één hartje, één begin, één oorsprong, één verhaal.
Plots begrijp ik waarom echte dames zo graag een rode roos van hun geliefde krijgen. Plots begrijp ik de symboliek van een rode roos: eenheid, uniciteit, volkomenheid, harmonie, liefde.

— Dorien Veltens is doctoraal onderzoeker aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven. Ze werkt aan een doctoraat 'Pastorale begeleiding van mensen met een verstandelijke beperking'.

De weg naar een Koreaanse kerk

Contextualisatie van het christelijk geloof in Zuid-Korea

Ook al stelt het merendeel van de Koreaanse kerken zich tamelijk afwijzend op tegenover traditionele stromingen als confucianisme, boeddhisme, sjamanisme, hun invloed is onmiskenbaar. BonSeung Koo laat in vogelvlucht zien hoe rooms-katholieken en later protestanten werden onthaald, en hoe christenen in Zuid-Korea traditionele elementen en bevindingen wisten om te dopen.

Koreaanse christenen zagen het boeddhisme van meet af aan als strijdig met het christendom. Elementen die we als boeddhistisch kunnen betitelen, zijn vooral via het sjamanisme en het taoïsme binnengekomen. Het sjamanisme, het taoïsme en het boeddhisme bestaan in Korea al meer dan duizend jaar als mengvorm. Daarom bespreek ik in dit artikel hoofdzakelijk het confucianisme en het taoïsme. Omdat de meerderheid van de Koreaanse christenen theologisch-conservatief te duiden valt, ligt daar het accent van dit artikel.

Kanonneerbootdiplomatie

Sinds de eeuw van de grote zeevaart deden de westerse beschavingen Azië versteld staan. De Aziatische landen ondervonden een overweldigende ontwikkeling van de westerse materiële cultuur die over hen uitgestort werd in een soort 'kanonneerbootdiplomatie'. De kracht van deze westerse beschaving maakte een diepe indruk, vooral op de intellectuelen, die geïntrigeerd waren door het hoge ontwikkelingsniveau. Zij begonnen de natuurkunde en de natuurwetenschap van het Westen te bestuderen. Maar dat was niet alles. Sommigen kregen belangstelling voor westerse ideeën en de westerse religie.

Missionarissen en intellectuele confucianisten

Missionarissen, vooral jezuïeten, die in die tijd naar Azië kwamen, zagen vrucht op hun werk. De jezuïeten volgden een strategie van aanpassing aan de lokale culturen en religies enerzijds; anderzijds gebruikten zij de westerse beschaving als middel voor het zendingswerk. Veel van hen waren wiskundigen, natuurkundigen en geografen, zoals Matteo Ricci (1552-1610). Ricci vertaalde westerse wetenschappelijke werken naar het Chinees en schreef ook een grote apologetische catechismus, *De ware betekenis van God* (*Tianzhu shiyi*, *De Deo Verax Disputatio*, 1603) in het

Chinees. Dit werk behandelde diverse onderwerpen uit de filosofie en de theologie volgens de Aristotelische methode. Het werd populair en breed geaccepteerd door confucianistische intellectuelen in landen als China, Japan en Korea.
Vanaf de zeventiende eeuw kregen Koreaanse intellectuelen, bijna allemaal confucianisten, regulier contact met de westerse beschaving door middel van de literaire producten van die missionarissen. Ze waren op zoek naar een alternatief voor het neoconfucianisme, de toenmalige leidende ideologie en het principe van leven. Het bovengenoemde werk van Ricci was heel populair onder de geleerden en werd een brug naar de westerse filosofie.

Myeonryebang, de eerste vergadering van de Koraanse rooms-katholieken, Myeongdong Kathedraal, Seoul

De meerderheid van de intellectuelen die zo het rooms-katholicisme leerden kennen, accepteerden het niet. Ze waren van mening dat het confucianisme dezelfde inhoud als Ricci's werk maar dan in een andere vorm bevatte. Het rooms-katholicisme, zoals zij het kenden uit het boek van Ricci, scheen hun een van de wetenschappen te zijn. Daarom noemden ze het '*Seohak*', de wetenschap van het Westen. Het christendom werd ontmoet, onderzocht en gestudeerd als 'iets westers'. Dat gold in die tijd voor alle Aziatische landen. Het idee dat de westerse beschaving veel meer ontwikkeld was dan die van het Oosten en Korea was algemeen aanvaard. Onderzoek naar de westerse beschaving had daarom een politiek en maatschappelijk nut.

Voorouderverering en vervolging

Sommigen wilden hun onderzoek naar het christelijk geloof echter verdiepen. Ze raakten overtuigd van de waarheid van het evangelie. In de winter van 1779 begonnen leken in Gwangju samen te komen voor het lezen van de *Seohak*-literatuur. De rooms-katholieke gelovigen organiseerden zich aanvankelijk zonder tussenkomst van een geestelijke. In 1795 werd de eerste mis gelezen in Seoul. De leiders van de rooms-katholieke gelovigen waren geleerde edelen – ze hoorden ook bij de heersende klasse – die zich van het neoconfucianisme tot het rooms-katholicisme hadden bekeerd. Zware vervolgingen door de overheid vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw veranderden de situatie. Veel van de geleerde edelen keerden terug naar hun oorspronkelijke ideologie. Het leiderschap van de kerk kwam geleidelijk in handen van het gewone volk. De belangrijkste reden van de vervolging was het afwijzen van

voorouderverering. Anders dan vandaag beschouwden de rooms-katholieke gelovigen in die tijd de voorouderverering als afgoderij. Het werd daarom strikt verboden. Volgens het confucianisme zijn er drie pijlers die een maatschappij dragen: koning, leraar (meester) en vader. Een bekend confucianistisch leerprincipe vat het zo samen: 'Koning, meester en vader zijn één lichaam.' Elk heeft zijn eigen eredienst; elke dienst symboliseert en bevestigt het bestaan en de continuïteit van elk principe. Het weigeren van de voorouderverering stond daarom gelijk aan hoogverraad en vadermoord. Om die reden vervolgde de overheid de Koreaanse rooms-katholieke kerk.
De gelovigen bleven echter standvastig. Onbevreesd, met gevaar voor eigen leven, hielden ze eraan vast dat de christelijke boodschap de enige waarheid is en dat andere religies en ideologieën onwaar zijn. De Koreaanse gelovigen concentreerden zich op het geloof en waren bereid te sterven voor dat geloof. Het rooms-katholicisme kon zoveel aanhangers winnen, omdat het de gelijkwaardigheid van alle mensen onder één God en de gelukzaligheid in het hiernamaals verkondigde. Velen van hen stierven als martelaar, maar het aantal gelovigen nam steeds toe.
Het confucianisme is in wezen ontworpen om dit leven beter te maken. Het heeft geen vastgestelde doctrines voor het hiernamaals. De hemel werd pas laat in de geschiedenis van het confucianisme geconcipieerd en slechts als oerprincipe van deze wereld. In het boeddhisme ligt dat anders. Het boeddhisme kent de leer van reïncarnatie; het heeft een totaal ander wereldbeeld dan het christendom. Daarom weerlegden Koreaanse rooms-katholieken in die tijd niet alleen de rituelen, maar ook de leerstellingen van het boeddhisme.

Opwekking

Anders dan het rooms-katholicisme ontstond het protestantisme niet uit vervolging door de overheid. Vanaf de negentiende eeuw kwamen de protestantse zendelingen naar Korea, onder andere uit Noord-Amerika en Australië. Opnieuw zagen Koreanen evenals de Koreaanse overheid in hen niet alleen evangelisten, maar ook dragers van de hoogontwikkelde (westerse) beschaving. Er waren veel artsen en onderwijzers onder hen. De eerste moderne ziekenhuizen, scholen en universiteiten werden veelal door protestantse zendelingen gesticht. Anders dan in de tijd van de *Seohak* werd de westerse beschaving deze keer 'systematisch' aangenomen, met steun van de overheid. Net als de rooms-katholieken eerder, waren de meeste Koreaanse protestanten zeer rechtzinnig. Ze hadden een piëtistische ijver voor hun geloof. Ze distantieerden zich daarom van het confucianisme, het boeddhisme en andere traditionele religies. Bovendien zat in het Koreaanse protestantisme het element van opwekking. De meeste Noord-Amerikaanse zendelingen stonden onder invloed van de *Great Awakening*. De Koreaanse protestantse kerk ondervond grote opwekkingen op landelijke niveau, zoals de Grote Opwekking in Pyongyang (1907).

Taoïsme en sjamanisme

In het noorden van Korea, waar ook Pyongyang ligt, waren andere traditionele religies gangbaar dan het confucianisme. Het volkstaoïsme was een van de invloedrijke religies. In deze vorm van taoïsme streefden mensen naar eeuwige leven en onsterfelijkheid. Ze probeerden dat doel te volbrengen door vereniging met de godheid en lichamelijke oefening. Men was tegelijkertijd mysticus, extaticus en arts.
De taoïsten waren vaak geleerder dan de aanhangers van het sjamanisme, vanwege hun gerichtheid op het geschreven woord. Maar de lichamelijke oefening was vaak sjamanistisch van aard. Bovendien geloofden de taoïsten vaak in de goden van het sjamanisme. Daarom kunnen het toenmalige sjamanisme en taoïsme niet volledig afgegrensd worden.

Nieuwe invulling gebedsbijeenkomst

Voorafgaand aan die opwekking in Pyongyang, aan het einde van de negentiende eeuw, bekeerde een groep taoïsten zich tot het protestantisme. Ze kozen voor de religie van de machtige Amerika. Het was hun bekend dat de protestantse missionarissen veel deden in onderwijs en gezondheidszorg. Een van de bekeerlingen was Gil Seon Ju, taoïst en Koreaans geneeskundige. Hij werd presbyteriaans predikant en een van de leiders van de Koreaanse protestantse kerk. Hij was ook de belangrijkste voorganger betrokken bij opwekkingskampen in Pyongyang en Seoul in 1907.
Gil Seon Ju kerstende en institutionaliseerde de vele sjamanistisch-taoïstische geloofstradities. Een voorbeeld is de '*Saebyeok Gidohoe*', de gebedsbijeenkomst bij dageraad. Veel Koreanen hielden een private eredienst bij de dageraad, waarin gebeden werd voor veiligheid en voorspoed van zichzelf en de familie. Gil hernieuwde deze gewoonte. Echter, anders dan de bijeenkomsten in het boeddhisme en het confucianisme, kwamen de christenen elke dag bijeen voor de *Saebyeok Gidohoe*. En anders dan de sjamanistisch-taoïstische privédienst is de *Saebyeok Gidohoe* een gemeentedienst. De gebedsonderwerpen veranderden ook. De protestantse christenen baden voor kwesties die de samenleving en de natie raakten. Deze gebeden hadden hun weerslag op het Koreaanse nationalisme en werden zelf een middel van verzet tegen de Japanse bezetting van Korea (1910-1945). Gil werd dan ook een onafhankelijkheidsstrijder en een van de drieëndertig oprichters van de 1 Maart 1919-beweging.

Bevindelijk

Het taoïsme had een opmerkelijk bevindelijk karakter. Twee soorten ervaringen waren voornamelijk vereist. In de eerste plaats moesten leerstellingen in praktijk gebracht worden. De doctrines uit de heilige boeken moesten in en door het lichaam verwerkelijkt worden. Ten tweede ging het om persoonlijke ervaringen van de godheid. Deze twee bevindingen werden 'omgedoopt' en werden deel van het kerkelijk leven. Om Gils woorden aan te halen: als je de praktijk niet kent, ben je niets anders dan een 'pratend apparaat'. De ervaring van de godheid werd de ervaring van de Heilige Geest.

De invloed van deze stappen in contextualisatie is nog steeds voelbaar. Het confucianisme, het boeddhisme en het taoïsme zijn allemaal 'religies van het boek'. Daarom bestudeerden de Koreaanse christenen van begin af aan ijverig de Bijbel. Sinds de opwekkingen van het begin van de twintigste eeuw tot op heden is een opwekkingskamp niets anders dan een bijbelkamp. Van gemeentedienst tot bijzondere bijeenkomst bezet de Bijbel de centrale positie. De boeken zijn heilig. Dat heeft het christendom met de traditionele religies gemeen. Dit kan de rechtzinnige en conservatieve inslag van het Koreaanse christendom verklaren. Een meningsverschil over academische Schriftkritiek werd zelfs reden tot kerkscheuring.

De confucianistische hiërarchie is nog niet helemaal verdwenen, niet in de Koreaanse maatschappij en niet in de Koreaanse kerk. Daardoor genieten de ambtsdragers, vooral predikanten respect omdat ze een soort leermeester zijn. Het is voor Koreaanse protestanten dan ook moeilijk zich de ambten als non-hiërarchisch voor te stellen. Voor velen is het ambt van predikant het hoogste, daarna volgt de ouderling, daarna de diaken. Deze hiërarchie loopt het gevaar te ontaarden in 'domineestirannie'.

Schaduwzijden van contextualisering

Het valt niet te ontkennen dat de sjamanistisch-taoïstische elementen de Koreaanse kerk energie gegeven hebben. De tijd heeft echter ook de schaduwzijden onthuld. In het taoïsme is het ultieme doel het bereiken van de lichamelijke onsterfelijkheid. De taoïstische boeken vormen daartoe de handleidingen. Samen met het confucianisme beschouwt het taoïsme deze wereld en dit leven als het belangrijkst. Ook veel Koreaanse protestanten vinden dat God hun het meest zegent wanneer hij hun veel geluk van dit leven schenkt. Daarom worden de gebedsonderwerpen weer heel persoonlijk en privé. Voor sommigen is het verkrijgen van het 'hiernúmaalse' geluk het doel van het geloof geworden.

Een ander probleem is dat vanwege de sjamanistisch visie op het heiligdom een heidens dualisme de kerk binnenkwam. Dat begon bij het kerkgebouw. Het gebouw op zich werd beschouwd als heilig. Daarmee werd ook het bouwen van een kerk een heilig werk. Dit ontwikkelde zich zover door dat ook het leven rondom het kerkge-

Eredienst van de Yoido Full Gospel Church in Seoul, de grootste gemeente in de wereld

bouw als heilig werd beschouwd. Inmiddels is deze trend aan het afzwakken, maar voor veel gemeenten is het bouwen van hun kerk nog steeds heel belangrijk.
Het streven naar bevindelijke ervaringen leidde tot een soort ervaringsgericht geloof. Als iemand tekenen verricht die goddelijk lijken, dan wordt hij als man van de Heilige Geest beschouwd. Veel protestantse ketterijen in Korea zijn begonnen met zulke tekenen van de stichters. Veel stichters hebben verklaard dat ze privéopenbaringen van de Heilige Geest ontvingen of geneeskracht door de Heilige Geest verkregen. De bekende sekte van Moon is op deze wijze ontstaan.

Bijbels alternatief

We hebben in vogelvlucht gezien hoe de contextualisatie van het christendom in Korea is gegaan. Deze contextualisatie lijkt nu haar voltooide vorm te hebben en haar einde te bereiken. De meeste Koreaanse protestanten hebben een afkeer van de hiërarchische geneigdheid van de kerk en zoekt naar het bijbelse alternatief. Een heel aantal leiders van de megakerken wordt door zowel niet-christenen als christenen gemeden vanwege financiële of seksuele schandalen, of het doorgeven van predikantszetels aan hun zoons.
Als we naar de geschiedenis kijken, zien we telkens weer dat God Zelf werkt. In de woestijn heeft God een zaadje geplant dat uitgroeide tot een grote boom. In voor- en in tegenspoed bidden we tot Hem, die door de profeet Jesaja eens heeft gezegd (Jesaja 6:16b): 'Er blijft slechts een stronk over, en het zaad in die stronk is heilig.'

Vertaling uit het Engels: Wilbert van Saane

— BonSeung Koo is predikant van een Koreaanse kerk in Amsterdam.

VERSCHUIVINGEN
IN HET DENKEN OVER DE KERK –

Jooseop Keum:

'Nieuwe inspiratie vinden voor de oecumene als beweging'

'Zending is samenwerken voor het léven', stelt de Koreaanse Jooseop Keum, secretaris van de Commission on World Mission and Evangelism van de Wereldraad van Kerken. Keum was nauw betrokken bij de totstandkoming van de zendingsverklaring *Together Towards Life* en bij de organisatie van de Tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken vorig jaar in Busan. *TussenRuimte* in gesprek met hem over zijn weg, zijn werk en zijn visie.

Dictatuur

'Toen ik met mijn studie theologie aan een presbyteriaans seminarium begon, had ik nog weinig nagedacht over de context en geschiedenis van Korea. Maar al snel kwam ik oog in oog te staan met de werkelijkheid van de Koreaanse dictatuur. Ik begon mijn studie namelijk direct na het bloedbad van Gwangju (1980). Het militaire regime doodde in Gwangju ongeveer duizend mensen die demonstreerden voor de democratisering van de samenleving. Veel Koreaanse kerken spraken zich hier niet over uit. Dat was bij de leiders van de oecumenische jeugdbeweging die ik in die tijd ontmoette wel anders. Zij vochten voor democratie. Het gevolg was dat velen van hen van de universiteit werden gestuurd.
Daardoor stelde ik mijzelf de vraag: Wat voor soort theologie ga ik bedrijven in deze politieke context? De oecumenische jeugdbeweging werd een belangrijke bron van inspiratie voor mij. Ook ik werd door de overheid van het seminarium verwijderd, omdat ik betrokken raakte bij de oecumenische jeugdbeweging voor democratisering. Ik werd drie jaar opgesloten in een militair kamp.
Toen ik weer vrij kwam, werd ik algemeen secretaris van de oecumenische jeugdraad in Korea. In die tijd werd Korea een democratische samenleving. Ik kon toen ook mijn studie afmaken. Ik besefte dat ik tot dan toe vooral op actie was gericht, maar dat ik nu meer verdieping van mijn denken nodig had. Dankzij een beurs van de Council for World Mission (CWM) kon ik mijn opleiding vervolgen aan het New College te Edinburgh.'

Partnerschap

Na zijn studie werkte Keum vijf jaar voor de CWM in London, een zendingsorganisatie met een bijzonder karakter. 'De CWM heeft een lange geschiedenis die teruggaat op onder andere de London Missionary

Jooseop Keum: '…missio Dei als fundament …'

Society. Partnerschap, machtsgelijkheid en het delen van gaven zijn de drie kernen die CWM een bijzondere structuur en theologie verschaffen.
Aan het einde van de jaren zestig werden traditionele structuren in de zending door de kerken uit het Zuiden bekritiseerd. De prangende vraag voor de zendingsorganisaties in die tijd was daarom hoe zij hun structuur, agenda en werkstijl opnieuw vorm konden geven. Het Parijse Zendingsgenootschap was het eerste dat zich omvormde tot een gemeenschap van kerken, de CEVAA. De London Missionary Society volgde dat voorbeeld en werd omgedoopt tot CWM. Alle deelnemende kerken, ook die uit het 'zendingsveld', hadden één stem in de CWM, ongeacht hun omvang, hun rijkdom of geschiedenis. Dat veranderde de cultuur van de organisatie compleet. De CEVAA en de CWM zijn daarom de pioniers geworden van de nieuwe oecumenische zendingstheologie.'
Een model dat volgens Keum nog steeds navolging verdient. 'We kunnen niet meer toe met het traditionele model, waarin de westerse organisaties alle beslissingen nemen en de kerken in het Zuiden alleen aan de ontvangende kant zitten. Zendingswerk vandaag kan niet anders dan werken in partnerschap met kerken over de hele wereld.'

In dienst van de Wereldraad

Na die vijf jaar bij de CWM benaderde Sam Kobia, de voormalig algemeen secretaris van de Wereldraad van Kerken (World Council of Churches, WCC), Keum met de vraag of hij bij de Commission for World Mission and Evangelism (CWME) wilde komen werken. Hij werd beleidsmedewerker voor evangelisatie.
'Ik werkte samen met de toenmalige directeur en mijn voorganger Jacques Matthey. Al snel nadat ik bij de Wereldraad was komen werken, veranderde de taak van Matthey en was ik degene die de leiding kreeg over de CWME. Zo kreeg ik drie taken: coördinatie van het werk van de Wereldraad op het gebied van zending en evangelisatie, leiding geven aan het team van de CWME en redigeren van de *International Review of Mission*.
Ik bid bijna iedere dag om Gods leiding om deze verantwoordelijkheid te kunnen dragen. De CWME heeft een lange historie en ik ken mijn eigen beperkingen. Intussen is het team kleiner dan vroeger en zijn er minder middelen beschikbaar. Toch doen we niet minder werk dan voorheen.

De Commission of World Mission en Evangelism (CWME) bijeen op de Conferentie van Edinburgh in 2010

De CWME is niet alleen het werk van de staf, maar ook van de zogeheten *commissioners*. Zij vertegenwoordigen drie groepen: ten eerste de met ons verbonden lichamen zoals de oecumenische raden en wereldwijde zendingsorganisaties; in de tweede plaats de lidkerken van de Wereldraad; en in de derde plaats de pinksterkerken, de rooms-katholieke missionaire congregaties en de evangelische beweging. De *commissioners* komen om de anderhalf jaar bij elkaar. Het zijn mensen die echt toegewijd zijn aan de CWME en de geschiedenis dragen.'

Kracht van de Geest

Keum is nauw betrokken geweest bij het opstellen van de recente Wereldraad-zendingsverklaring *Together Towards Life*. Hij schreef de tien leidende vragen in de inleiding van de verklaring die door de commissie werden aanvaard. Volgens Keum wordt de oecumenische zendingstheologie van vandaag gekenmerkt door het accent op het leven en de Geest.

'De verklaring benadrukt het leven: zending is samenwerken voor het leven. Daarom begint de verklaring met de belijdenis dat wij geloven in de drie-enige God die Schepper, Onderhouder en Verlosser van al het leven is. De zending van Christus bevestigt het leven, en de Heilige Geest geeft het leven. De missie van de drie-enige God is het leven te bewaren en te redden. Onze missie als kerk is het ontdekken van en participe-

'Onze missie als kerk is ontdekken van en participeren in Gods levengevende werk'

ren in het levengevende werk van God.
In de vorige verklaring, *Mission and Evangelism* uit 1982, lag de klemtoon sterk op de missie van Christus. Dit nieuwe document is complementair en gaat bewust in op de missie van de Heilige Geest. De kerk heeft de opdracht om het leven te vieren en te veranderen. Maar hoe? Kerken in het Noorden worden kleiner, de groei van kerken in het Zuiden stagneert. In deze context willen we het ontvangen van de Heilige Geest benadrukken, de Geest die de missionaire beweging kracht geeft.'

Waar brengen we het goede nieuws?

De Wereldraad heeft de afgelopen jaren veel aandacht besteed aan het thema zending in de marge. 'Terwijl zending vroeger werd gezien als beweging van het centrum naar de periferie, zijn de rollen nu omgekeerd. Het zwaartepunt van het christendom ligt nu in de marge. Jezus zelf kwam niet in Jeruzalem maar in Galilea op aarde. Hij koos de armen en de dwazen om Gods missie te volbrengen. Daarom verstaan we zending als zending in en vanuit de kantlijn van het bestaan. Gods mensen plaatsen zichzelf nooit in een bevoorrechte positie, want Jezus plaatste zichzelf in de marge.'
Ook spreekt de nieuwe zendingsverklaring over evangelisatie van de markt. 'Evangelisatie is een van de meest dynamische elementen in kerken wereldwijd. Te vaak is evangelisatie slechts geïnterpreteerd als bekering van het individu. Natuurlijk is dat een van de belangrijkste dingen in zending. We moeten evangelisatie daar echter niet toe beperken. Hoe kunnen we vandaag de zielen van mensen winnen? Als we hen goed nieuws brengen. Maar wie bepaalt wat het goede nieuws is? De ontvangers bepalen of het nieuws dat wij brengen goed is. Daarom moeten we de vraag stellen: Wat voor nieuws brengen wij aan mensen die lijden onder de huidige mondiale crisis? Wat voor nieuws brengen wij aan wie lijden onder de opwarming van de aarde?'

Oecumenisch en evangelisch

Keum ziet weinig verschil meer tussen het begrip van zending in de oecumenische en de evangelische beweging. 'We zijn niet meer in de tijd van de Koude Oorlog, waarin kerk, academie en samenleving verdeeld waren. Er is nu sprake van intentionele samenwerking tussen de evangelische en de oecumenische beweging. De gezamenlijke viering van het eeuwfeest van de Edinburghconferentie in 2010 is daar een voorbeeld van, evenals het deelnemen aan elkaars conferenties. Het heeft ons geholpen elkaar beter te begrijpen. We zijn er in geslaagd om de spanning tussen de twee groepen te overwinnen.'

'Nadruk op het ontvangen van de Geest die de missionaire beweging kracht geeft'

Als overeenkomsten tussen evangelisch en oecumenisch noemt Keum de *missio Dei* als fundament, het koninkrijk van God als doel en een holistische benadering als werkwijze van de zending. Verder is er volgens hem overeenstemming in vragen rondom contextualisatie. Het enige gebied waar nog verschillen liggen is de ontmoeting met de religies.

De protesten in Busan

In Keums thuisland Korea is van harmonie tussen evangelisch en oecumenisch georienteerde christenen echter nog geen sprake. Ook niet als het gaat om zending. Dat bleek uit de protesten van evangelische christenen tijdens de Assemblee in Busan. 'Na de Verenigde Staten zenden de Koreaanse kerken het grootste aantal zendingswerkers uit. Sam Kobia, de voormalige Wereldraad-secretaris, stelt dat geen andere kerk in het Zuiden zich zo omgevormd heeft van een bearbeide naar een missionerende kerk, van ontvangende naar een uitzendende kerk, als de kerk van Korea. Dat betekent echter niet dat de Koreaanse kerk het negentiende-eeuwse zendingsmodel als principe moet nemen voor het zendingswerk vandaag. Waarom ziet de Koreaanse kerk dat niet in? Naar mijn mening blijft de Koreaanse kerk steken in een oud paradigma.
De protesten van een groep evangelische gelovigen tegen de Wereldraad die wij in Busan zagen, zijn uiteindelijk een gevolg van de verdeling van het Koreaanse schiereiland. Na de bevrijding van de Japanse overheersing werd Korea gescheiden langs de 38e breedtegraad in een geheime overeenkomst tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Als gevolg daarvan kwam er verdeeldheid, niet alleen op ideologisch en politiek gebied, maar ook in de economie, in de cultuur, in religie en in families. In het zuiden kwam er een militair regime, in het noorden brachten de Sovjets het communisme.
Een groot aantal christenen was gedwongen te verhuizen van Noord- naar Zuid-Korea. Ze ontvluchtten de vervolgingen door de communistische partij. Deze groepen brachten een combinatie van anticommunistische denkbeelden en conservatieve geloofsovertuigingen mee. Het christendom in Zuid-Korea was vóór die tijd gematigder en progressiever. Na hun vlucht naar het zuiden vormden de Noord-Koreaanse christenen echter de meerderheid.
De Koreaanse kerken raakten verdeeld in twee kampen: één pro-Wereldraad en één anti-Wereldraad. Een controverse die overgewaaid is vanuit de Verenigde Staten, waar de Wereldraad in sommige kringen als een communistische organisatie werd gezien en waar men ook vreesde voor de vorming van een oecumenische overheersende superkerk.'
'De Assemblee in Busan vormde een mooie gelegenheid om het probleem na vijftig jaar eindelijk onder ogen te zien, al had het wel wat voeten in de aarde om het ontvangende comité te vormen. Sommige groepen stonden erop dat gerechtigheid en vrede de leidende ideeën zouden worden. Andere oecumenisch-gezinde christenen wilden de Assemblee aangrijpen om duidelijk te maken dat de Wereldraad er ook is voor evangelische christenen. Ze vonden het zeer belangrijk om de spanningen met de anti-Wereldraadgroepen, vooral de pinkster- en evangelische kerken, op te lossen. Ondanks deze spanningen kunnen we terugzien op een zeer goed georganiseerde Assemblee. Helaas waren er toch ook (oorspronkelijk Noord-Koreaanse) christenen die zeer scherp reageerden op de Assemblee. Zij veroordeel-

'Onze missie is belangrijk. Zending bindt het instituut samen en houdt het in beweging'

Bespreking van het nieuwe zendingsdocument 'Together Towards Life' in Busan

den de Wereldraad als 'een satan die de Koreaanse kerken vernietigt'. Dat was een schok voor het merendeel van de evangelische kerken in Korea. Zij waren het daar helemaal niet mee eens. Met name de pinksterkerken hadden een belangrijke brugfunctie.
Ook voor de Koreaanse overheid en de Koreaanse samenleving was het moeilijk te begrijpen waarom een groep christenen de Assemblee van de Wereldraad aanviel en zelfs ontregelde. Op de eerste dag van de Assemblee waren er duizenden demonstranten. Op de tweede dag was de groep echter al veel kleiner en geslonken tot een paar honderd mensen. Aan het einde van de Assemblee waren er slechts enkele tientallen over.'

Visie voor de Wereldraad

Keum kijkt met zorg naar de toekomst van de Wereldraad. 'De Wereldraad als instituut kán het voortbestaan van de oecumenische beweging waarborgen. Als wij als Wereldraad van Kerken echter onze visie verloren hebben, verduisteren wij de oecumenische beweging. Het instituut moet altijd de visie volgen. We moeten nieuwe inspiratie vinden, een nieuwe visie voor de oecumene als beweging.
Zending kan een zeer unieke rol vervullen binnen de oecumenische beweging en de bijbehorende instituten. Als wij alleen maar een conciliaire familie van kerken zijn, is dat mooi, maar waarvoor zijn we er dan? Onze missie is belangrijk. Zending bindt het instituut samen en houdt het in beweging.
We zien vandaag een radicale verschuiving van het zwaartepunt van het christendom. Maar hoe zit het met het zwaartepunt van de oecumenische beweging? Hebben christenen in het zuiden de oecumenische beweging in hun hart gesloten? Hebben zij het gevoel dat deze beweging *hun* beweging is of zien zij het als iets dat vanuit het Westen is geïmporteerd? Voor deze drie uitdagingen staan we als oecumenische beweging. Dit is de hoop en de taak waar de oecumenische beweging in de eenentwintigste eeuw voor staat.'

— Wilbert van Saane is stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad.

Een nieuwe horizon

Toenadering tussen twee kerkfamilies

Op het gebied van wereldzending, kerk en samenleving zijn de Wereldraad van Kerken en de Wereldwijde Evangelische Alliantie elkaar een heel stuk nader gekomen. Thomas Schirrmacher tekent de veranderingen van de afgelopen decennia die zorgden voor een verheugende en positieve keer in de relatie tussen de oecumenischen en de evangelischen.

'Vandaag is een historisch moment voor ons gezamenlijke christelijke getuigenis', verklaarde Jean-Louis Cardinal Tauran, president van de Pauselijke Raad voor Interreligieuze Dialoog op 29 juni 2011, bij de lancering van de oecumenische gedragscode voor zending, getiteld 'Christelijk getuigenis in een multireligieuze wereld'. Voor de eerste keer in de geschiedenis gaven het Vaticaan, de Wereldraad van Kerken en de Wereldwijde Evangelische Alliantie (WEA) gezamenlijk een document uit. De eerste woorden van het document luiden:

> 'Zending behoort tot het wezen van de kerk. De verkondiging van het woord van God en het getuigenis ten overstaan van de wereld zijn essentieel voor elke christen. Tegelijkertijd is het noodzakelijk om dit te doen in overeenstemming met de grondbeginselen van het evangelie, met respect en liefde voor alle mensen.'

Los van de betrokkenheid van het Vaticaan bij het document, is het interessant te kijken welke veranderingen zich de laatste decennia hebben voorgedaan, en hoe ze eraan hebben bijgedragen dat de Wereldraad en de WEA op het gebied van wereldzending, kerk en samenleving, elkaar nader gekomen zijn.

Terug naar de kern

In de ontwikkeling van beide organisaties zie ik vier gemeenschappelijke onderwerpen die terug gaan tot in de vroege geschiedenis: eenheid van christenen, wereldzending, religieuze vrijheid en mensenrechten. Ik ben ervan overtuigd dat zowel de Wereldraad als de WEA meer dan ooit terugkeren naar de kern en daarom meer overeenkomsten bij elkaar vinden dan dertig jaar geleden.
Twee data in de wereldgeschiedenis zijn daarbij bijzonder van invloed geweest.

Als eerste het einde van de Koude Oorlog en de teloorgang van de Sovjet-Unie in 1989/1990. De tweede is de terroristische aanval op het World Trade Centre in Manhattan op 11 september 2001. Deze aanslag symboliseert de opmars van gewelddadige elementen in de wereldgodsdiensten en de opkomst van de noodzaak om te spreken over vrede in en tussen godsdiensten maar ook over religieuze vrijheid.

Selectieve aandacht voor vervolgde christenen

Gedurende de Koude Oorlog helde de Wereldraad meer naar het socialistische kamp, zeker als het ging over de toekomst van landen in Afrika, het Midden-Oosten en Azië. De WEA neigde meer naar het kapitalistische kamp, omdat de invloed van de Verenigde Staten op het leiderschap groot was. Hoewel dit een hele grove schets van de werkelijkheid is, vervaagden de discussies over de Koude Oorlog na 1990 geleidelijk. Hierdoor konden de zogenaamde 'derdewereldlanden' zich onafhankelijk van een van de twee 'koudeoorloglanden' Amerika en de Sovjet-Unie ontwikkelen, met als gevolg dat de diversiteit in politieke overtuigingen van de lidkerken zowel binnen de Wereldraad als de WEA sterk groeide.
Een onderwerp dat volgens mij ten prooi viel aan de Koude Oorlog was religieuze vrijheid. De Wereldraad was hierin zeer terughoudend en had geen plaats voor vervolgde pastors zoals Richard Wurmbrand, stichter van 'Voice of the Martyrs'. Wurmbrand rapporteerde over de gruwelijkheden in de communistische gevangenissen in Roemenië, maar zijn rapporten werden vaak niet geloofd. Na 1990 werd er in sommige gevallen officieel excuses aangeboden.
Tegelijkertijd moeten de evangelischen aangesproken worden op het feit dat zij zich voornamelijk concentreerden op de communistische wereld wanneer zij spraken over christenvervolging. De verregaande vervolging en discriminatie van christenen in moslimlanden en in landen als Sri Lanka of Nepal kwamen pas na 1990 op de agenda. Dit was voor critici het bewijs dat de aandacht voor vervolging de politieke belangen volgden. Het spreken over religieuze vrijheid voor 1990 betekende veelal spreken in het voordeel van christenen. De ander leek altijd de vijand te zijn.
Ik ben blij dat de Wereldraad veel vaker dan dertig jaar geleden opkomt voor religieuze vrijheid en vervolgde christenen. Ik ben ook blij dat de WEA

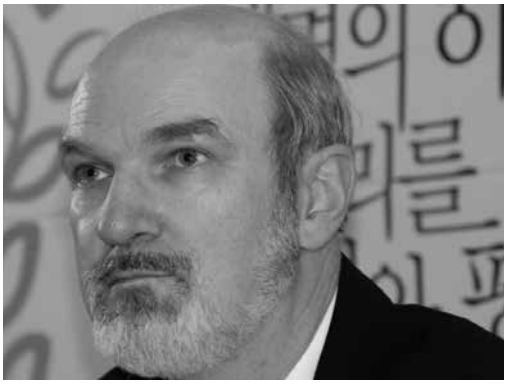

Thomas Schirrmacher van de World Evangelical Alliance (WEA) op een persconferentie tijdens de tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Busan, 5 november 2013

haar historische positie betreffende religieuze vrijheid voor alle religies en niet-religieuzen nieuw leven heeft ingeblazen.

Zuidwaartse verschuiving

Mijns inziens had zowel de Wereldraad als de WEA in de periode van de Koude Oorlog een heel westers uiterlijk en een puur westerse agenda, waarbij de Wereldraad meer gedomineerd werd door een West-Europees perspectief en de WEA meer door een Noord-Amerikaans. Niet alleen kwamen de stafleden en de financiële middelen uit het Westen, het waren ook de westerse theologen en de westerse theologieën die als referentiekader dienden. In de Wereldraad werd de Europese liberale theologie aangehangen, terwijl in de WEA de meer conservatievere Amerikaanse of Angelsaksische theologie sterk vertegenwoordigd was. De Kerken in het Zuiden werden ook in hun theologie als 'Derde Wereld' beschouwd en moesten voor zichzelf beslissen bij wie ze zich aansloten.
Philip Jenkins geeft in zijn boek *The next Christendom: The coming of Global Christianity* (Oxford 2007) een beknopt maar bijzonder helder overzicht hoe het christendom zich naar het Zuiden verplaatste en verschoof naar de 'meerderheidswereld'. In de samenvatting zegt hij: 'Christenen van het Zuiden blijven sterk gericht op het bovennatuurlijke en zijn veel meer geïnteresseerd in persoonlijke verlossing dan in radicale politiek' (blz. 8). Jenkins spreekt hier niet over evangelischen, en niet alleen over de invloed die charismatische en pinksteropwekkingen op veel historische, traditionele kerken in Latijns-Amerika, Afrika en Azië hebben gehad, maar over het gebrek aan invloed van een materialistische filosofie op de theologie en het geloof in het Zuiden, dit in tegenstelling tot de invloed van de materialistische filosofie op het Westen.

Pinksterbeweging

De toenadering tussen de Wereldraad en de WEA, en de groeiende eenheid in zendingsopvatting tussen beide organisaties, is te danken aan de charismatische beweging en de pinksterkerken. Zij benadrukken veel meer het leven en de beleving, in plaats van het navolgen van bepaalde theologen of theologieën. Allerlei persoonlijke verbindingen ontstaan hier los van enige kerkpolitiek.
In zeer algemene bewoordingen gezegd, wordt de evangelische liturgie en spiritualiteit meer charismatisch en pentecostaal, terwijl de pentecostale theologie meer evangelisch wordt in haar soteriologie en ecclesiologie. De pentecostale beweging is nu een integraal onderdeel van de evangelische beweging en de WEA. In de leiderschapsposities binnen de WEA is het onderscheid moeilijk meer te maken. Toch hebben veel pentecostale leiders de vrijheid genomen om hechte relaties te onderhouden met leiders buiten de WEA en binnen de oecumenische structuren in hun landen en regio's.

Sociale betrokkenheid

De sociale betrokkenheid bij het streven naar een betere wereld, bijvoorbeeld het vechten tegen racisme, armoede en mensenhandel, sneeuwde eveneens vaak onder door de Koude Oorlog. Terwijl het in de Wereldraad tendens was om bepaalde vormen van zending te bevragen en sociale betrokkenheid als een gegeven te beschouwen, hadden evangelischen de neiging zich te concentreren op wereldzending en vergaten zij de vele bijbelse opdrachten om de armen te helpen en mensen gelijk te behandelen. Vanuit mijn perspectief werd ook dit deels veroorzaakt door de Koude Oorlog. Te veel sociaal engagement was verdacht voor veel evangelischen, omdat het gezien werd als christelijk socialisme. Dankzij bewegingen als Micah Network/Micah Challenge en grote organisaties zoals World Vision wordt nu makkelijker erkend en begrepen dat zij alleen maar de bijbelse opdrachten in praktijk brengen.

Andere religies

Sinds het Tweede Vaticaans Concilie verklaarde God aan het werk te zien in andere religies en die niet langer zag als rivalen en verkeerde wegen naar God, werd de relatie tussen christendom en andere religies dominant in het christelijk theologische debat. Het was zelfs enige tijd de centrale vraag of mensen buiten het christelijk geloof om gered konden worden.
Simpel gezegd leidde dit tot een controverse tussen stoppen met zending aan de ene kant en zending als de enige relatie tot andersgelovigen aan de andere kant. Door de ontwikkelingen gesymboliseerd in de aanslagen van 11 september 2001 in New York, is het hele scala aan vragen omtrent de verhouding tussen christendom en andere religies boven aan de agenda komen te staan: religieuze vrijheid, het onderscheidende tussen religies en hun effecten op de maatschappij, het onderscheiden van verschillende flanken in één religie (bijvoorbeeld vredige islam in Indonesië tegenover islamisme), de verschillen tussen een gesprek over het leven met je buren en een gesprek tussen religieuze topleiders, en de vraag of samenwerking voor een gemeenschappelijke doel, zoals mensenrechten en armoedebestrijding of vrede in een land en tussen landen, mogelijk is tussen verschillende religies. Omdat zich vernietigende vormen van religies hebben gemanifesteerd, kan niet langer gezegd worden dat het Goede in alle religies gevonden kan worden. En niemand zegt meer dat het verboden is om samen te werken met andersgelovigen of dat je alleen maar met hen mag praten met het doel tot hen te preken.

Evangelischen en oecumenischen vandaag

Intussen bestaat er vandaag de dag een heel scala aan relaties tussen de WEA en de lidkerken van de Wereldraad, van Russisch-orthodox tot evangelisch of pentecostaal, waarbij sommigen lid zijn van beide organisaties. Omgekeerd is dit ook het

geval. De Wereldraad heeft verschillende relaties met nationale evangelische allianties en hun lidkerken. Dus we moeten onderscheid maken tussen de relatie tussen de twee georganiseerde entiteiten en de relatie van beide entiteiten tot het grote spectrum van kerken die de andere entiteit vertegenwoordigd.

'Ik hoop dat een nieuwe Bijbelbeweging alle christenen dichter tot elkaar brengt.' Raamwand St. Kim-kathedraal, Busan

De WEA en haar leden hebben geen probleem met het handvest van de Wereldraad dat al haar lidkerken moeten ondertekenen en andersom kunnen de Wereldraadkerken instemmen met alles in de belijdenis van de WEA.

De Wereldraad heeft meer voormalige 'staatskerken' onder de leden, maar begint te veranderen. Sommige voormalige staatskerken of meerderheidskerken zijn recent conservatiever of zelfs evangelisch geworden, zoals de Anglicaanse kerk in Afrika. Aan de andere kant zijn kleinere en nieuwere kerken 'liberaler' geworden. Het is bijna niet meer mogelijk om liberalisme te koppelen aan de oudere en grotere traditionele kerken en conservatisme aan jongere, kleinere en onafhankelijke kerken.

De WEA heeft een grotere gemeenschappelijke basis die alle leden delen dan de Wereldraad. Hoewel men de veelheid aan ideeën onder evangelischen die verborgen liggen achter de sterke 'identity markers', zoals trouw aan de Bijbel en evangelisatie, niet moet onderschatten. Ook hier laat individualisme haar sporen na. De WEA heeft tevens meer ruimte voor individuen en vrijwilligers die niet vertegenwoordigd worden door een officiële kerk, dan de Wereldraad.

Het Global Christian Forum, waarin de Wereldraad en de WEA samen betrokken zijn met de secretarissen van Christian World Communions en andere entiteiten, is een goede manier om de relaties tussen christenen wereldwijd te versterken.

Agenda voor de toekomst: de Bijbel

Een onderwerp dat volgens mij nog niet echt is aangeroerd in de discussies tussen de Wereldraad en de WEA sinds het einde van de Koude Oorlog, is de vraag naar

het gezag van de Bijbel. Ook al is er een heel spectrum aan evangelische posities en vertegenwoordigt de Wereldraad een grote diversiteit aan kerken, waaronder orthodoxe en pinksterkerken, wat betreft het gezag van de Bijbel is er in de conservatief-liberale discussie hieromtrent nog niet veel veranderd.
Dit heeft vooral consequenties op het gebied van theologisch onderwijs, dat vaak meer in verschillende kampen is verdeeld dan de kerken zelf. Het onderwerp moet hoog op onze agenda komen, vooral omdat in de toenadering tussen de Wereldraad en de WEA in zending, de musicologie, het opleiden van zendingswerkers en een gecontextualiseerde missionaire theologie niet achterwege kunnen blijven. Wat mij hier vertrouwen geeft is het feit dat de Bijbel in het dagelijks leven van gelovigen en kerken in het Zuiden een hele andere en grotere rol speelt dan in het Westen. Ik hoop dat een nieuwe Bijbelbeweging de Wereldraad, de WEA en alle christenen dichter tot elkaar brengt, als we samen het boek dat getuigt van het evangelie van Jezus Christus, onze Verlosser, bestuderen.

Dit artikel verscheen onder de titel 'A New Horizon for World Christianity: The Convergence between the Ecumenical and Evangelical Understandings of Unity and Mission?' in: Jong Yun Lee (Hg.), A New Horizon of World Christianity: International Symposium, *English and Korean version in one volume, Seoul: Academia Christiana of Korea, 2012, 59-103.*

Vertaling uit het Engels: Arjan Schoemaker

— Thomas Schirrmacher is voorzitter van de theologische commissie van de Wereldwijde Evangelische Alliantie (WEA) en directeur van het International Institute for Religious Freedom van de WEA. Hij is tevens hoogleraar aan universiteiten in Timisoara (Roemenië) en Shillong (India) en geeft leiding aan het Martin Bucer Theologisch Seminarium.

Trappelend schaap

Van de geschiedenis van zending en oecumene weet ik weinig meer. Uit de zendingsgeschiedenis van Suriname, waar ik een aantal jaren werkte, herinner ik me hoeveel er in het contact met de eerdere bewoners mis kan gaan, wanneer er gekerstend gaat worden. Gevolg was dat het christelijk geloof ook na eeuwen in sommige dorpen van het binnenland maar een oppervlakkig laagje bleef.

Het schaapje op de nek van de herder op de bladzijde hiernaast is een voorbeeld van een goed gelukt gebruik van de beelden die er vóór het christendom al waren. De man met het lam was in de Griekse antieke cultuur een bekende verschijning. Hij verwees enerzijds naar het brengen van een dierenoffer. Wanneer deze figuur op een grafsteen aangebracht werd, moest die anderzijds doen denken aan de vrede in het hiernamaals. Toen de christenen kwamen en hun doden op dezelfde manier wilden begraven, zochten ze in de werkplaats van de beeldsnijder een motief uit dat paste in de beeldtraditie van de verhalen rond Jezus. Veel van wat er voorhanden was, bleek te passen bij wat ze wilden. Een Griekse liggende figuur uit vroeger tijden werd Jona, liggend onder de wonderboom. De wegvliegende zielen met vleugeltjes waren als engelen in te zetten. Het mooiste hergebruik vind ik zelf dit beeld van de herder. Getooid met een nieuwe betekenis kon hij nu staan voor Christus als hoeder van zijn schapen.

Het beeld is niet groot, maar zeer levendig. Het schaapje lijkt te trappelen en te protesteren. Het blaat omhoog, net als zijn zusje beneden. De wollen vacht is weergegeven met een elegant blaadjespatroon. Toch heeft de herder geen problemen met het vasthouden van de mooie hoefjes. Hij kijkt opzij of hij niks aan ziet komen. Zijn herderstas hangt rustig om de schouder. Een rustige en ontspannen Christus let op het gevaar dat het schaap niet ziet. Dat denkt het zonder de herder ook wel af te kunnen.

— Anne Marijke Spijkerboer is docent aan de leergang Kunst en K/Werk en predikant in Rijswijk.

'De goede herder', Romeins, 4e eeuw na Christus, marmer, 43 cm hoog

Mission and Money

'De wereld heeft genoeg voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht.' Dat woord van Mahatma Gandhi haalde Felix Wilfred aan tijdens een conferentie over missie en geld. Deze Europese conferentie van de International Association of Missiological Studies (IAMS) vond plaats in het Finse Helsinki, van 4 tot en met 6 april 2014. Wilfred, hoogleraar aan de Universiteit van Madras, een van de sprekers, bekritiseerde het ongebreidelde groeimodel in de economie. De veronderstelling dat een vrije markt vanzelf tot een goede balans in de verdeling van rijkdom zal leiden, wordt volgens hem gefalsifieerd door de massale armoede in Azië en door de uitputting van natuurlijke bronnen. 'Er is groei, maar die is niet goed verdeeld. En de aard van de groei wordt steeds meer ter discussie gesteld.' Tegenover concurrentie stelde hij de woorden samenwerking en gelijkwaardigheid.
Wilfred werd hierin bijgevallen door Ulrich Duchrow, hoogleraar te Heidelberg, die in zijn toespraak betoogde dat geld niet neutraal is. Hij stelde de vraag hoe geld 'bevrijd' kan worden, hoe we kunnen streven naar geld dat niet vast zit aan het kredietsysteem. Het antwoord lag volgens hem onder andere in een eerherstel van gemeenschappelijk bezit, dat geprivatiseerd is, en daardoor niet langer voor allen toegankelijk.
Tinyiko Maluleke van de Universiteit van Johannesburg sprak tijdens de conferentie over armoedebestrijding. Hij stelde dat armoede niet weggedefinieerd mag worden. Aan de hand van het verhaal van Lazarus en de rijke man omschreef hij de belangrijkste taak van christelijke zending vandaag als volgt: 'Lazarus moet gered worden voordat hij sterft.' Dat kan volgens Maluleke gebeuren door de urgentie van het armoedeprobleem te beseffen, door 'Lazarus' zichtbaar te maken en door de link te leggen tussen de armoede van Lazarus en de rijkdom van de man op wiens drempel hij ligt.
Tijdens de conferentie was er tevens veel aandacht voor missie en geld in de context van migrantenkerken; voor de wijze waarop Afrikaanse Internationale Kerken – zo omschreef Gerrie ter Haar op de conferentie de AIC's – omgaan met missie en geld; en voor religie en ontwikkeling in Afrikaanse landen.

Missiologisch dagboek Frans Verstraelen

Frans Verstraelen, die jarenlang betrokken was bij de voorganger van *TussenRuimte*, het tijdschrift *Wereld en Zending*, heeft zijn missiologische dagboeken bewerkt en beschikbaar gemaakt. Hij heeft het werk de volgende titel meegegeven: *Ghana, West-Afrika: Leven en werken te midden van culturen, coups en concilium*.
Het dagboek in twee delen beslaat de jaren 1965-1969. In die periode diende Verstraelen de kerk in Ghana. Hij bereisde in die tijd ook andere landen in West-Afrika, zoals Nigeria en Ivoorkust. Het dagboek laat zien hoe de grote omwentelingen

van de jaren zestig de samenleving en ook de kerk in Ghana doordrongen. Verstraelen omschrijft het dagboek als een 'empirische missiologie'. Daarmee bedoelt hij een missiologie die ontstaat in nauw contact met mensen en vanuit een open observatie van hun leefwereld. In het licht daarvan komen de bijbelse en de kerkelijke tradities ter sprake.
Het dagboek geeft een gedetailleerd beeld van de implementatie van de principes van het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) in de plaatselijke setting. Het geheel wordt verlevendigd door foto's en krantenknipsels uit die tijd.
Sommige delen verhalen over spannende momenten. Zo bevat het eerste deel Verstraelens verslag van de staatsgreep van februari 1966, waarin president Nkrumah werd afgezet.
Het tweede deel is door de auteur voorzien van een uitgebreide inleiding en een slotbeschouwing. In deze inleiding analyseert Verstraelen de veranderingen in de Ghanese samenleving van de jaren zestig, zoals de veranderende tradities en het verzet tegen de afhankelijkheid van andere landen. Ook gaat hij in op de toenmalige kerkelijke discussie over het celibaat, op de verhouding tussen lokale en buitenlandse geestelijken, op de veranderingen in catechese en liturgie et cetera. In de slotbeschouwing vat Verstraelen de jaren zestig in Ghana samen als jaren van doorbraak. Er vond een doorbraak plaats in het zelfbeeld van de Afrikaanse kerk en een doorbraak in het verstaan van de missionaire opdracht.
De twee delen zijn op te vragen bij de auteur. Neem hiervoor contact op met de redactie van *TussenRuimte*: redactie@tussenruimte.com

25 jaar Jongeren en Missie

Op 31 januari vierde Jongeren en Missie (DARE2GO) haar 25-jarig bestaan. Jongeren en Missie is een initiatief van diverse rooms-katholieke missiecongregaties, met als doel jongeren kennis te laten maken met het Zuiden. De organisatie doet dat via meeleefplekken, waar jongeren enkele maanden het leven van de lokale mensen delen, en via groepsreizen, waarin missionaire werkplekken worden bezocht. Hoewel Jongeren en Missie katholiek is, kiest men bewust voor een bescheiden profiel van die identiteit, om geen drempel op te werpen voor jongeren die niet katholiek zijn. Het spanningsveld dat dit oproept, kwam op diverse manieren aan de orde tijdens de jubileumviering. Het publiek bestond voornamelijk uit religieuzen van de congregaties die de organisatie steunen. Hoofdspreker was Simone Filippini, de nieuwe directeur van Cordaid. Zij zette uiteen hoe Cordaid haar katholieke identiteit beleeft, een manier die veel lijkt op die van Jongeren en Missie. Tijdens de workshops, waarin jongeren over hun belevenissen in het Zuiden vertelden, kwam op enkele momenten de vraag naar voren of die ervaringen hen dichter bij het geloof hadden gebracht. Deze vraag vonden de jongeren over het algemeen erg moeilijk te beantwoorden. Het spanningsveld blijft bestaan.

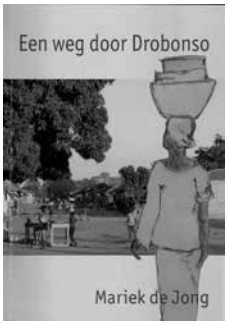

Mariek de Jong, *Een weg door Drobonso,*
Born: doMein eDitie, 2013, 151 bladzijden,
te bestellen via domein.editie@gmail.com,
€ 14,50 exclusief verzending

Mariek de Jong (1954) beschrijft hoe ze zes jaar in Ghana leefde en werkte. Ze werd uitgezonden als lekenmissionaris. Haar uitzending was geënt op het idee van presentie: het delen van het leven met de mensen te midden van wie je werkt. Vanuit dit delen van het leven kun je dan hopen om samen met hen iets aan hun situatie te verbeteren.
Vier jaar woont zij in Drobonso, een afgelegen en armoedige plattelandsgemeenschap in de uitgestrekte en moeilijk toegankelijke Afram Plains. Daar zoekt ze haar weg. Ze knoopt relaties aan met de dorpsbewoners en probeert vanuit die relaties te komen tot gezamenlijke actie voor verbetering van de situatie van de mensen ter plekke.
Haar zoektocht voert langs mensen en plaatsen, en soms ook langs tijden, bijvoorbeeld naar het moment waarop een mens een plaats heeft gesticht. De sprongen in de tijd maken de structuur van het verhaal soms wat onduidelijk. Het lijkt of de schrijfster van de hak op de tak springt, maar alles staat er met een bedoeling.
Maar vooral beschrijft Mariek de Jong haar eigen weg. Met al haar krachten probeert ze zich te verbinden met de mensen. Dat blijkt lastiger dan ze had gehoopt. In haar contacten doen zich grote spanningen voor rondom de verwachtingen die men van elkaar heeft. Aan die verwachtingen wil Mariek niet voldoen als die de mensen in afhankelijkheid gevangen houden. Zij ziet het juist als haar taak om de onafhankelijkheid van mensen te bevorderen.
Deze dynamiek van hulp en afhankelijkheid zal iedere ontwikkelingswerker en missionaris herkennen, zeker wanneer zij of hij in Afrika heeft gewerkt. Bij Mariek de Jong komt deze heel dicht op de huid. Ze wil zich verbinden aan de mensen, maar dat lukt haar in Drobonso uiteindelijk niet.

— Tom Boesten, stafmedewerker Konferentie Nederlandse Religieuzen

Henning Wrogemann, *Missionstheologien der Gegenwart: Globale Entwicklungen, kontextuelle Profile und ökumenische Herausforderungen,* Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2013, 482 bladzijden, € 30,90

Wrogemann, hoogleraar zendingswetenschap en oecumenica in Wuppertal, heeft een verrassend toegankelijke inleiding tot de hedendaagse missiologie geschreven. Verrassend, want op het eerste gezicht kan het boek de lezer ontmoedigen: de inhoudsopgave alleen al beslaat acht pagina's. De hoofdstukken en paragrafen lezen echter prettig en bieden in korte tijd veel informatie.
In dit boek: een overzicht van ontwikkelingen in de oecumenische missiologie in de twintigste eeuw aan de hand van de grote oecumenische conferenties; een korte inleiding tot de missiologische karakteristieken van enkele grote christelijke families (zoals rooms-katholiek, orthodox, pinkster, anglicaans); een prikkelende bespreking van enkele belangrijke missiologische *loci* (zoals bevrijding, dialoog, bekering); en een bespreking van missiologie in de Duitse context.
De summiere bespreking van de interreligieuze dialoog blijft wat theoretisch en indirect. De auteur beschrijft de posities van anderen, maar geeft geen eigen visie op de verhouding tussen het christelijk geloof en de religies.
Er komt dit jaar echter een boek van zijn hand over dit thema uit. Daarmee zal Wrogemann een mooie trilogie compleet maken: interculturele theologie, zendingstheologie en interreligieuze theologie.
In het laatste deel stelt Wrogemann een eigen missiologisch concept voor: zending als oecumenische doxologie. Met zending als doxologie bedoelt hij dat de taak van zending is de schepping transparant te maken tot op haar diepste zin, namelijk als verloste schepping God te loven en verheerlijken (407). Het woord oecumenisch verwijst in deze frase naar de culturele, kerkelijke, ethische, ecologische breedte waarin zending zich beweegt. Met 'oecumenische doxologie' geeft hij de lezer een omvattende term in handen, die past bij de missiologische ontwikkelingen van het begin van deze eeuw. De spannende vraag na het lezen van het boek is hoe dit overkoepelende begrip in de missionaire praktijk gestalte kan krijgen.

— Wilbert van Saane, stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad

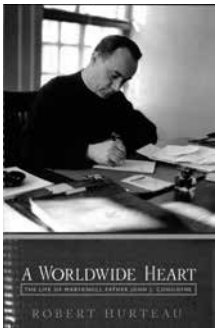

Robert Hurteau, *A Worldwide Heart: The Life of Maryknoll Father John J. Considine,* Maryknoll, NY: Orbis Books, 2013, 308 bladzijden, € 30,99

John J. Considine (1897-1982) was een van de belangrijkste Amerikaanse rooms-katholieke missiologen van de twintigste eeuw. Hij behoorde tot de eerste lichting missionarissen die opgeleid zijn aan het seminarium van de Maryknoll Society in New York. Na zijn priesterwijding in 1924 vertrok hij naar Rome om daar Maryknoll te vertegenwoordigen. In Rome was hij nauw betrokken bij een grote zendingstentoonstelling in het Vaticaan en richtte hij een nieuwsdienst voor missiewerk op, de Fides International Service. Considine's verblijf in Rome vormde het begin van een vruchtbare loopbaan als 'missiograaf', waarin hij informatie over missie verzamelde, ordende en doorgaf en waarin hij steun voor de missie organiseerde. Het contact met missionarissen 'in het veld' was voor hem altijd essentieel. Hij maakte in de loop van zijn leven enkele zeer uitgebreide reizen door Azië, Afrika en Latijns-Amerika. Na terugkeer van zijn eerste missiereis schreef hij: '*Now that I have left our missions, I reflect that what almost all need is a warming up from the center.*' Aan dat ondersteunende werk wijdde Considine zijn leven. Hij was in het bijzonder betrokken bij missionair werk in Latijns-Amerika, maar bleef altijd wereldwijd denken.
De unieke missiologische bijdrage van Considine lag in zijn denken over de eenheid van de mensheid. Die eenheid had volgens Considine altijd al deel uitgemaakt van de leer en het leven van de kerk. Uit die overtuigingen vloeide zijn strijd tegen racisme voort.
Deze biografie, door Robert Hurteau, voormalig missionaris en lid van de Maryknoll Society, neemt de lezer niet alleen mee in het leven van Considine, maar biedt ook zicht op de ontwikkeling van de Maryknoll Society. Aan de hand van Considine's leven laat de auteur zien dat ook de stille krachten op de achtergrond van groot belang zijn voor het missiewerk.

— Wilbert van Saane, stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad

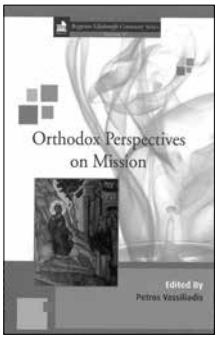

Petros Vassiliadis (redactie), *Orthodox Perspectives on Mission,* Oxford: Regnum Books, 2013, 280 bladzijden, £ 16,19 / £ 26,00 (voor eigen gebruik vrij te downloaden)

Wat houdt een orthodoxe zendingstheologie in? En welke bijdragen heeft de Orthodoxe Kerk geleverd aan de huidige oecumenische consensus in het denken over zending? Dit boek biedt een schat aan informatie over de orthodoxe kijk op zending. Het eerste deel van het boek bundelt oudere essays en artikelen die het orthodoxe gedachtegoed mede hebben vormgegeven. Het tweede deel verzamelt bijdragen aan de Edinburgh 2010-conferentie en het studieproces dat hieraan vooraf ging.
Kern van de orthodoxe benadering van theologie en zending is het belang van de liturgische traditie die zich toespitst in de eucharistie. De orthodoxe identiteit is geworteld in de toekomst: zij ontleent haar bestaansrecht aan wat zij zal zijn wanneer het koninkrijk van God volkomen door zal breken. De kerk is in de eerste plaats een gemeenschap waarin God aanbeden wordt.
Aartsbisschop Anastasios Yannoulatos staat een definitie van missie voor die focust op de kerk. Missie is primair het getuigen van de levende God. God, als Triniteit, roept alle mensen op tot behoud en brengt mensen samen in de kerk die zich anders niet met de kerk verbonden zouden hebben of van de kerk vervreemd zijn geraakt. Daarom verschilt missie van pastorale zorg, omdat zending gericht is op degenen die los zijn (geraakt) van de kerk.
Belangwekkend en moedig is het zelfkritische perspectief ten aanzien van problemen als het nationalisme, de overmatige gerichtheid op de eigen groep en de geringe continuïteit in het besef van de noodzaak van missie. Ik vermoed dat de orthodoxe definitie van het wezen van missie als het binden van mensen aan de kerk een belangrijk aandachtspunt blijft binnen de oecumenische dialoog, met name voor degenen die een minder kerkelijk gestempeld missiebegrip voorstaan. Dit boek biedt belangrijke bronnen voor verdere discussie.

— Eleonora Hoff, promovenda in de missiologie aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam

Lars von Trier
Dogville
2003

Op een dag verschijnt een mooie, jonge vrouw (Nicole Kidman) in een klein dorpje in de bergen van de Amerikaanse staat Colorado. Haar naam is Grace. Van dat dorpje zien we niet veel. Wat we zien is een groot donkergroen schoolbord waarop met krijt de hoofdstraat van het dorp is getekend met een paar zijstraten en verschillende huizen. Wat dit betreft heeft deze film alles van een experimenteel toneelstuk, waar de mensen in de verschillende huizen kunnen zien wat zich afspeelt in de andere huizen.
Grace ontmoet Tom, die een soort gemeenteleider lijkt. Ze komen regelmatig bij elkaar en Tom probeert de mensen dan aan te sporen een goed leven te leiden. Hij raakt een beetje verliefd op Grace en stelt haar voor dat ze alle huizen langs gaat en bij ieder huis haar diensten aanbiedt. Dat doet ze en de mensen lijken dat zeer te waarderen.
Maar dan begint de stemming om te slaan. Steeds meer mensen vinden dat ze fouten maakt. Ze begint geïsoleerd te raken. Tom probeert telkens nieuwe manieren te vinden waardoor het toch weer goed zou kunnen komen. Maar ondertussen gaat het van kwaad tot erger, heel erg zelfs. Ze wordt verkracht. Tom grijpt niet in.
Dan stopt er een Amerikaanse slee in het dorp. Grace blijkt de man achterin deze auto te kennen. Ze stapt in. De man – het lijkt erop dat het haar vader is – wil dat ze ingrijpt. Met een pistool komt ze naar buiten.
De rest vertel ik niet. Ik noem alleen nog eens de naam van Grace, 'genade'. Wat er gebeurt, lijkt daar niets mee te maken te hebben. Of toch wel?
Wie de Bijbel kent, zal veel herkennen in deze film. Die geeft ruim – hij is ook wat lang – stof tot nadenken.

— Freek L. Bakker, docent Interculturele theologie, hindoeïsme en boeddhisme aan het departement Theologie van de Universiteit Utrecht

Aanstekelijk, ondoofbaar vuur

In zijn *Evangelii Gaudium* ('De vreugde van het Evangelie') schrijft paus Franciscus onder meer over noodzakelijke vernieuwing binnen de kerk. Vernieuwing vanuit een diepe intrinsieke vreugde over het Evangelie, een vreugde die aangestoken is en warm gehouden wordt door het vieren van de eucharistie. Hij verbindt het vieren van de liturgie, die hij omschrijft als een 'ervaring van waarheid en schoonheid', met diaconale zorg. Wie gelaafd en vol van vreugde is, wil uitdelen.

De vanzelfsprekende verbinding die paus Franciscus legt tussen het vieren van de eucharistie en diaconaat en evangelisatie treft mij. Daarmee is de vermeende tegenstelling tussen een 'binnenkerkelijke' en een 'missionaire' inslag geheel teniet verklaard. Liturgie ís missionair, voor zover dit begrip niet is uitgehold en mis gevat tot 'iets christelijks buiten de kerkmuren'.

De beweging die paus Franciscus omschrijft is een beweging van binnen naar buiten, en weer terug, van buiten naar binnen, als de engelen op de ladder in Jacobs droom. Binnen gebeurt het, daar kun je je laven, daar brandt het vuur, daar kun je je warmen. Het is de dure plicht van liturgen, kerkmusici, zangers, kosters, lectors, ambtsdragers, misdienaars en wie er verder ook maar bij de liturgie betrokken zijn, dit vuur brandend te houden. Dan pas kunnen zijzelf en anderen dit vuur, deze vreugde, verder verspreiden. Nog zo'n mooie zin, uit de inleiding: 'Het goede streeft er altijd naar zich mee te delen.' Ik ben zo vrij dit ook op de kerkmuziek te betrekken, want als de eucharistie of het Avondmaal het warm kloppend hart is van een levend christendom, en vreugdevol en feestelijk gevierd mag worden, dan past daar waardige en vreugdevolle muziek bij. Muziek die gemeenschapsvormend is, die zich laat delen als brood, de harten vrolijk maakt en 'het goede' overbrengt. Als een aanstekelijk, ondoofbaar vuur.

— Sebastiaan 't Hart, kerkmusicus en muziekredacteur

Evangelii Gaudium

Zending (of missie) is ook in de Rooms-Katholieke Kerk een actueel onderwerp. Volop in de aandacht staat de Nieuwe Evangelisatie, zeker sinds paus Franciscus het document *Evangelii Gaudium* ('De Vreugde van het Evangelie') heeft geschreven. In dat document zet hij uiteen wat er moet gebeuren, wil de Rooms-Katholieke Kerk in staat zijn mensen op een nieuwe manier kennis te laten maken met de Blijde Boodschap.

Anders dan in andere Vaticaanse documenten, zijn er in *Evangelii Gaudium* heel wat puntige citaten te vinden, die kort en helder uitbeelden wat de paus bedoelt.
Zo staat er op diverse manieren verwoord dat kerkmensen erop uit moeten trekken:

> Het leven wordt sterker door het te geven en het verzwakt in isolement en gemak. Immers, wie het meest de mogelijkheden van het leven uitbuiten, zijn zij die de veilige oever verlaten en hartstocht opvatten voor de zending om de anderen het leven mee te delen. (nr. 10)
> Een missionair hart (...) sluit zich nooit af, het trekt zich nooit terug in eigen zekerheden, het kiest nooit voor een zichzelf verdedigende starheid. (nr. 45)
> Ik geef de voorkeur aan een Kerk die gekneusd, gewond en vuil is, omdat zij langs de straten is uitgetrokken, boven een Kerk die ziek is, omdat zij gesloten is en uit gemakzucht zich vastklampt aan eigen zekerheden.

Dit erop uit trekken is geen zware verplichting, maar een vreugde:

> We komen herhaaldelijk in de verleiding om uitvluchten en bezwaren te bedenken, alsof er talloze voorwaarden zouden moeten zijn, opdat vreugde mogelijk is. (...) Ik kan zeggen dat de mooiste en meest spontane vreugde die ik in de loop van mijn leven heb gezien, die van zeer arme mensen is die weinig hebben om zich aan vast te klampen. (nr. 7)
> Dientengevolge zou een verkondiger van het Evangelie niet een begrafenisgezicht moeten trekken. (nr. 10)
> De Kerk is geroepen altijd het open huis van de Vader te zijn. Een van de concrete tekenen van dit open zijn is om overal kerken met een open deur te hebben. Zodat, als iemand een ingeving van de Geest wil volgen en nadert op zoek naar God, niet oploopt tegen de kilte van een gesloten deur. (nr. 47)

De diversiteit van de wereldkerk moet meer ruimte krijgen. Met name in Afrika en Azië worden onderstaande passages met aandacht gelezen:

> In deze twee millennia christendom hebben ontelbare volken de genade van het geloof ontvangen, hebben zij het doen bloeien in hun dagelijkse leven en het doorgegeven op de hun eigen culturele wijze. (...) Bij verschillende volken die de gave van God ervaren volgens de eigen cultuur, brengt de Kerk haar authentieke katholiciteit tot uitdrukking en toont ze de schoonheid van dit veelvormige gezicht. (nr. 116)
> De boodschap die wij verkondigen, laat altijd een of ander cultureel gewaad zien, maar soms vervallen wij in de Kerk in een ijdele sacralisering van de eigen cultuur en daarbij kunnen wij meer fanatisme dan authentiek evangeliserend vuur aan de dag leggen. (nr. 117)

Over wat de paus over de economie schrijft, heeft hij al veel commentaar gekregen, met name vanuit Noord-Amerika. *Evangelii Gaudium* ziet de economie als een kwestie van opkomen voor het leven:

> Evenals het gebod 'gij zult niet doden' een duidelijke grens stelt om de waarde van het menselijk leven te verzekeren, moeten wij vandaag 'nee tegen een economie van uitsluiting en ongelijkheid' zeggen. Deze economie doodt. Het is toch niet mogelijk dat het feit dat een oudere die ertoe is gebracht op straat te leven en doodvriest, geen opzien baart, terwijl een waardevermindering met twee punten op de beurs dat wel doet. Dat is uitsluiting. Men kan niet meer het feit verdragen dat men voedsel weggooit, wanneer er mensen zijn die honger lijden. Dat is ongelijkheid. (nr. 53)

Overigens is de betekenis van de armen niet alleen dat de Kerk voor hen moet opkomen. Het gaat dieper: de armen evangeliseren de Kerk.

> Daarom wil ik een arme Kerk voor de armen. Zij hebben ons veel te leren. Behalve dat zij deel hebben aan de *sensus fidei*, kennen zij met hun eigen lijden de lijdende Christus. Het is noodzakelijk dat wij ons allen door hen laten evangeliseren. (nr. 198)

Mensen die het hele document hebben gelezen, zullen wellicht zeggen dat ondergetekende heel selectief stukjes tekst uit het document heeft gelicht, en dat er nog veel meer in staat, waar hij niet zo gemakkelijk mee kan instemmen. Welnu, dat is juist. Er staat veel meer in, en sommige dingen zijn echte uitdagingen. Het mooie aan *Evangelii Gaudium* is dat het vreugdevol is en tegelijk ernstig, dat het hoop geeft, en moed om eigen grenzen over te gaan. — Tom Boesten, stafmedewerker Konferentie Nederlandse Religieuzen

TussenRuimte 2014 | 3
Zending en uitzending

Je kunt de kerk typeren als het grootste uitzendbureau in de wereld. Maar is uitzending een noodzakelijk onderdeel van christelijke zending? Of kan het ook zonder die zendingswerkers die van stad naar stad, van provincie naar provincie, van land naar land trekken?

Het derde nummer van *TussenRuimte* in 2014 is geheel gewijd aan vragen rondom uitzending. Theologische vragen komen aan de orde, zoals de vraag naar de verhouding tussen de incarnatie en het uitzenden van mensen. Hedendaagse hete hangijzers worden belicht, zoals kortetermijn uitzendingen, omgekeerde zending en de verhouding tussen het uitzenden van mensen en het ondersteunen van partnerkerken. En de vraag: bestaat de (westerse) ontwikkelingswerker eigenlijk nog?

Dit nummer van *TussenRuimte* zal kanttekeningen plaatsen bij de trends op het gebied van uitzending. Als er, bijvoorbeeld, een sterkere gerichtheid is op kortere termijnen en op projectgericht werk, hoe zit het dan met de eenvoudige presentie waar een getuigenis van uitgaat? Verder bieden we in dit nummer reflectie op theologische onderwijs en training in verband met uitzending.